

Република Србија

**КОМИСИЈА ЗА ЗАШТИТУ
КОНКУРЕНЦИЈЕ**

**Секторска анализа тржишта откупа сировог млека, производње
и прераде млека и млечних производа**

Београд, август 2012. године

САДРЖАЈ

I УВОД

1. Правни основ и разлози за спровођење секторске анализе.....
2. Обухват секторске анализе и извори података.....
 - 2.1. Извори и обухват прикупљених података.....
 - 2.2. Захтеви за достављање података упућени државним институцијама.....

II ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА У ОБЛАСТИ ОТКУПА, ПРОИЗВОДЊЕ И ПРЕРАДЕ МЛЕКА И МЛЕЧНИХ ПРОИЗВОДА

1. Прописи којима се регулише тржиште.....
 - 1.1. Закони и Уредбе.....
 - 1.2. Правилници.....

III ПРИМАРНА ПРОИЗВОДЊА И ОТКУП СИРОВОГ МЛЕКА

1. Агрегатни показатељи производње сировог млека у Републици Србији.....
 - 1.1. Откуп сировог млека намењеног даљој индустријској преради.....
 - 1.2. Систем премија за млеко у 2009. и 2010. години.....
 - 1.3. Сирово млеко утрошено за друге намене.....
 - 1.4. Пондерисане просечне откупне цене млека у земљама региона.....
2. Откупљене количине сировог млека на тржишту намењене индустријској преради.....
 - 2.1. Тржишно учешће анкетираних млекара у укупним откупљеним количинама млека намењених индустријској преради.....
 - 2.2. Репрезентативност узорка одабраних млекара.....
 - 2.3. Месечне варијације у количинама откупљеног млека током анализираних периода.....
 - 2.4. Пондерисане просечне откупне цене млека.....
 - 2.5. Откупљено млеко из увоза.....
 - 2.6. Откупне цене увозног сировог млека.....

IV ПРОИЗВОДЊА И ПРЕРАДА МЛЕКА И МЛЕЧНИХ ПРОИЗВОДА

1. Инсталисани капацитети за производњу и прераду млека и млечних производа...
2. Производња и прерада млека и млечних производа.....
 - 2.1 Агрегатни подаци о произведеним количинама млека и млечних производа.....
 - 2.2 Структура прерађеног млека.....
 - 2.3. Упоредни преглед структуре прерађеног млека у посматраном периоду.....

V АНАЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД ПОДАТАКА ПО МЛЕКАРАМА

1. Количине и цене откупљеног млека
2. Структура прерађеног млека по млекарима и учешће појединих група производа у укупној количини откупљеног млека

VI ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ.....

I УВОД

1. ПРАВНИ ОСНОВ И РАЗЛОЗИ ЗА СПРОВОЂЕЊЕ СЕКТОРСКЕ АНАЛИЗЕ

Комисија за заштиту конкуренције (у даљем тексту: Комисија) је, на основу члана 47. Закона о заштити конкуренције ("Службени гласник РС", број 51/09-у даљем тексту: Закон), и Одлуке Савета Комисије од 18. новембра 2010. године, покренула Секторску анализу стања конкуренције у сектору млекарства, која обухвата откуп сировог крављег млека, производњу и прераду млека и млечних производа, трговину на велико и трговину на мало млеком и млечним производима, (у даљем тексту: секторска анализа). У првој фази анализе обухваћен је производно-прерађивачки циклус, односно откуп сировог крављег млека и производња и прерада млека и млечних производа. Остале врсте млека (овчије, козије итд.) нису биле предмет ове анализе, услед њихове изузетно ниске заступљености од око 2% у укупним количинама млека произведених у Републици Србији.

Наведени члан Закона прописује да, у случајевима када кретање цена или друге околности указују на могућност ограничавања, нарушавања или спречавања конкуренције, Комисија може анализирати стање конкуренције у одређеној грани привреде или одређене категорије споразума у различитим гранама привреде. У току спровођења секторских анализа Комисија може захтевати од учесника на тржишту да доставе све неопходне податке или документа, односно може захтевати све споразуме, одлуке и обавештења у погледу усаглашених пракси. Комисија је дужна да објави извештај и може позвати учеснике на тржишту да дају своје коментаре у погледу извештаја. Учесници на тржишту и државни органи су дужни да сарађују са Комисијом током спровођења секторске анализе у складу са одредбама чланова 48. и 49. Закона.

Разлог за доношење Одлуке о спровођењу секторске анализе у овој грани прерађивачке индустрије, је несташица краткотрајног (пастеризованог) и дуготрајног млека, на тржишту малопродаје током летњих месеци 2010 године. Анализа обухвата период од седам месеци (јун-децембар) кроз упоредни преглед података за 2009. и 2010. годину. За потребе анализе затражени су подаци од највећих индустријских прерађивача млека на домаћем тржишту, као и од произвођача који су значајни учесници на регионалним тржишним сегментима производње и прераде млека и млечних производа. Поред ових, Комисија је током анализе прикупила и обрадила податке и од надлежних државних органа струковних удружења, анализирала кретања и трендове на релевантним тржиштима и прописе којима се ова тржишта уређују.

2. ОБУХВАТ СЕКТОРСКЕ АНАЛИЗЕ И ИЗВОРИ ПОДАТАКА

2.1. Извори и обухват прикупљених података

У циљу прикупљања података и информација неопходних за реализацију секторске анализе, Комисија се обратила учесницима на тржишту откупа, производње и прераде млека и млечних производа. На овом тржишту у Републици Србији, у анализираном периоду (јун-децембар 2009 и 2010 год.) било је присутно више од 200 регистрованих

млекара. Комисија је упутила захтеве за достављање података и информација на адресе 15 учесника на тржишту. Критеријуми за одабир млекара од којих су затражени подаци били су, значај појединих учесника на тржишту откупа сировог млека, инсталирани производни капацитети и њихова позиција на регионалним тржишним сегментима производње и прераде млека и млечних производа. Такође, било је потребно обезбедити да збирно узети подаци, на овај начин изабраних млекара, представљају репрезентативан узорак, односно да имају значај и тежину са аспекта њиховог збирног учешћа у агрегатним подацима о укупној количини откупљеног и прерађеног млека у Републици Србији у посматраном периоду.

Са становишта критеријума количине откупљеног сировог млека и инсталираних производно-прерађивачких капацитета, Комисија је затражила податке од највећих учесника на предметном тржишту а то су: млекара АД „ИМЛЕК“ Београд – Падинска Скела и АД „Млекара Суботица“, које су у саставу Danube Food Group (у даљем тексту: DFG), АД „Млекара Шабац“, и „Сомболед“ д.о.о. из Сомбора. Имајући у виду њихов значај на регионалним тржиштима, затражени су подаци од следећих млекара: „Милкоп“ д.о.о. из Рашке, АД „Нишка млекара“ Ниш, „Лазар“ д.о.о. Блаце, „Границе“ д.о.о. Младеновац, „Киш Сопрану“ д.о.о. из Крагујевца, „Екомлек“ д.о.о. Каоник, АД „Млекара Лозница“ из Лознице, АД „Млекара Плана“ из Велике Плана, „Млекопродукт“ д.о.о. Зрењанин и „Кикиндска индустрија млека“ д.о.о. Кикинда. Млекаре у Зрењанину и Кикинди припадају истом власнику, француској компанији „Bongrain Europe S.A.S.“. У моменту отпочињања предметне анализе затражени су и неопходни подаци од млекаре „Младост“ д.о.о. из Крагујевца. Током реализације секторске анализе дошло је до промене власништва над овом млекарном, тако да њен данашњи пуни назив гласи „Meggle“ д.о.о. Крагујевац.

Од истих је захтевано да Комисији доставе податке на месечном нивоу који се односе на укупну количину и структуру (увоз или са домаћег тржишта) сировог млека коју је млекара откупила и допремила у фабрику у циљу даље прераде изражену у литрима, просечну цену по јединици мере за сваку класу откупљеног млека, месечне залихе сировог млека, производни асортиман млекарне по групама производа као и количину сировог млека која је искоришћена за њихову производњу, податак о максималним прерађивачким капацитетима којима млекара располаже, податке о евентуалним променама производног асортимана током посматраног периода, количински изражене залихе готових производа.

Одређени број учесника на тржишту Комисији је доставио непотпуне и непрецизне податке, што се првенствено огледа у битном одступању укупно откупљених количина сировог млека са једне, и количине утрошеног сировог млека у производњи млечних производа са друге стране. Ове разлике су резултат непотпуних и непрецизних података о залихама сировог млека на почетку и на крају сваког месеца, као и података о продатим или позајмљеним количинама сировог млека другим млекарима, односно купљених и позајмљених количина од других млекара. Претходна одступања се првенствено односе на оне млекарне које припадају истој групи или имају истог власника. Највећи недостатак достављених података проистиче из чињенице да један број млекара није доставио податке о произведеним количинама за сваку групу производа, израженим у адекватним јединицама мере, као ни податке о количини утрошеног сировог млека у литрима неопходног за њихову производњу.

Услед претходно наведених разлога Комисија је од одређеног броја учесника на тржишту захтевала додатно прецизирање ових података у циљу њихове даље анализе, што су исти и учинили, тако да је прикупљање података окончано у априлу 2012. године. Прикупљени подаци су омогућили сагледавање узрока осцилација у количинама откупљеног и прерађеног млека и могућих структурних промена производног асортимана у посматраном периоду, о чему ће бити више речи у наставку анализе.

2.2. Захтеви за достављање података упућени државним институцијама

У складу са чланом 49. Закона о заштити конкуренције, којим је прописано да Комисија може да достави другим државним органима и организацијама захтев за давање информација, Комисија је током секторске анализе такве захтеве упутила следећим институцијама: Републичком заводу за статистику (РЗС) и Привредној комори Србије (ПКС) – Удружењу за пољопривреду, прехранбену и дуванску индустрију и водопривреду. Од ових институција затражени су агрегатни подаци на годишњем нивоу о укупној количини „помуженог“ крављег млека, откупљеним количинама сировог крављег млека намењеног даљој индустријској преради и производњи млека и млечних производа у посматраном периоду у Републици Србији.

У циљу анализе и праћења месечних одступања, затражени су и месечни подаци (јануар-децембар) за 2009 и 2010. годину о количини укупно помуженог крављег млека, количини откупљеног сировог односно свежег крављег млека, структури откупљеног сировог млека са становишта квалитета (екстра класа, прва, друга, трећа класа), броју привредних субјеката који се баве индустријском производњом и прерадом млека и млечних производа и њихово учешће у укупној количини откупљеног сировог млека на тржишту откупљеног млека намењеног даљој индустријској преради.

Подаци које је Комисија добила из ових извора садрже сасвим незнатна међусобна одступања када је реч укупним примарно произведеним количинама крављег млека, структури откупљеног крављег млека намењеног даљој индустријској преради и производњи млека и млечних производа. Битне разлике између ова два извора информација су присутне када је реч броју регистрованих, односно активних млекара током анализираних периода. Тако према подацима РЗС, број привредних друштава који су се бавили индустријском производњом и прерадом млека у 2009 години износи 620, а годину дана касније 601, док је у истом периоду, на територији Републике Србије према подацима ПКС-а било 260 регистрованих учесника у области индустријске прераде млека, док је у откупу сировог млека активно учествовало 156-160 регистрованих учесника за прераду млека¹.

¹ Извор: Одељење за ветерину и јавно здравство при Министарству пољопривреде

II ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА У ОБЛАСТИ ОТКУПА, ПРОИЗВОДЊЕ И ПРЕРАДЕ МЛЕКА И МЛЕЧНИХ ПРОИЗВОДА

Законска регулатива у овој области је, имајући у виду значај млека и млечних производа као основних животних намирница, првенствено усмерена ка уређивању и регулисању свих неопходних безбедносних, хигијенско-санитарних и услова којима се одређује квалитет ових производа. Осим тога, квалитетна законска регулатива у овој привредној грани требало би да допринесе дугорочном ефикасном развоју читаве пољопривреде, а самим тим и осталих међусобно повезаних индустрија (индустрије меса, прерађивачке индустрије итд.). Коначно, услед чињенице да је наведено тржиште специфично, јер се ради о производима са израженом нееластичном тражњом и стабилном потрошњом без изражених сезонских варијација, законска регулатива треба да обезбеди и стабилно снабдевање становништва овим производима.

Следи преглед најзначајнијих прописа којима је током посматраног периода ово тржиште било регулисано.

1. Прописи којима се регулише тржиште

1.1. Закони и Уредбе

Најважнији законски и подзаконски акти којима се уређује тржиште млека и млечних производа у Србији су: Закон о безбедности хране („Службени гласник РС“ број 41/2009), Стратегија развоја пољопривреде Србије („Службени гласник РС“ број 78/05), Правилник о квалитету и другим захтевима за млеко, млечне производе, композитне млечне производе и стартер фигуре („Сл.лист СРЈ", бр. 26/2002 и "Сл. лист СЦГ", бр. 56/2003 - др. правилник, 4/2004 - др. правилник і 5/2004 и „Сл. гласник РС", бр. 21/2009 - др. правилник и 33/2010 – др.правилник), Решење о висини премије за млеко у 2009. години („Сл. лист града Београда", бр. 9/2009 и 53/2009), Решење о висини премије за млеко у 2010. години („Сл. лист града Београда", бр. 6/2010 и 44/2010), Правилник о квалитету производа од млека и стартер култура („Сл. гласник РС“ бр. 33/10 и 69/10), Правилник о квалитету сировог млека („Сл. гласник РС“ број 21/09), Уредба о премији за млеко за 2009. годину („Сл. гласник РС“ бр. 21/09, 28/09 и 50/09), Уредба о условима и начину коришћења премије за млеко за 2010. годину („Сл. гласник РС", бр. 7/2010 и 93/2010), Уредба о утврђивању и остваривању права на подстицаје произвођачима пољопривредних и прехрамбених производа за 2011. годину („Службени гласник РС“ бр. 14/11), Закључак о усвајању националног програма за пољопривреду од 2010. до 2013. године („Службени гласник РС“ бр. 83/2010), Уредба о производњи и промету млека („Службени гласник РС“, број 70/2010) и Уредба о условима и начину коришћења подстицајних средстава за рурални развој кроз инвестиције у прерађивачке капацитете за прераду млека и меса у 2010. години („Службени гласник РС“ бр. 15/2010 и 59/2010).

Закон о безбедности хране („Службени гласник РС“ број 41/2009)

Прописује опште услове за безбедност хране, обавезе и одговорност субјеката у пословању храном, као и услове који се односе на хигијену и квалитет хране.

Уредба о премији за млеко за 2009. годину („Сл. гласник РС“, бр. 21/09, 28/09 и 50/09)

Предметна Уредба доноси се на годишњем нивоу и прописује услове за остваривање права на премију и начин коришћења премије за млеко у 2009. години. Премија се исплаћује по литру испорученог млека и то квартално за сирово млеко испоручено у претходном кварталу. Корисник премије осварује право на премију ако је предао најмање 2.500 литара млека по кварталу. Захтев за остваривање права на премију подноси се Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде.

У току 2009. године поменута уредба је измењена три пута. У свим изменама мењани су износи премија по литру испорученог млека. У првој верзији премије су износиле 1 динар по литру испорученог млека + 1 динар за екстра класу да би у последњој измени Уредбе премије износиле 1,40 динара по литру испорученог млека, без додатних стимулација у вези са квалитетом млека.

Уредба о условима и начину коришћења премије за млеко у 2010. години (“Сл. гласник РС”, бр. 7/2010 и 93/2010).

Предметна Уредба доноси се на годишњем нивоу и прописује услове за остваривање права на премију и начин коришћења премије за млеко у 2010. години. Корисник премије осварује премију преко правних лица и предузетника који се баве прерадом млека. Премија се исплаћује по литру испорученог млека и то квартално за сирово млеко испоручено у претходном кварталу. Корисник премије осварује право на премију ако је предао најмање 4.000 литара млека по кварталу, али не више од 3.000.000 литара млека по кварталу. Захтев за остваривање права на премију подноси се Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде – Управи за аграрна плаћања.

Поменута уредба измењена је у току 2010. године тако да је висина премије са 1,50 динара по литру испорученог млека повећана на 4,00 динара по литру испорученог млека док је доња граница за испоручено млеко по кварталу смањена са 4.000 на 3.500 литара.

Уредба о производњи и промету млека („Службени гласник РС“, број 70/2010)

Уредба је објављена у Службеном гласнику РС број 70/10 од 30.09.2010. године, ступила је на снагу 01.10.2010. године и примењивала се до 31.12.2010. године. Предметном уредбом обавезују се привредни субјекти који се баве прерадом млека да произведу и ставе у промет пастеризовано и стерилизовано млеко у количини која се произведе од најмање 40% дневне прераде сировог млека, а да од те количине термички обрађеног млека произведу најмање 50% пастеризованог млека.

Уредба о условима и начину коришћења подстицајних средстава за рурални развој кроз инвестиције у прерађивачке капацитете за прераду млека и меса у 2010. години („Службени гласник РС“ бр. 15/2010 и 59/2010)

Овом Уредбом уређени су услови и начин коришћења подстицајних средстава за рурални развој кроз инвестиције у прерађивачке капацитете за прераду млека у циљу проширења и унапређења активности у области прераде млека. Средства су обезбеђена Законом о буџету Републике Србије за 2010. године као субвенције јавним нефинансијским предузећима и организацијама. Право на коришћење подстицајних средстава остварују правна лица и предузетници, за инвестиције у прерађивачке капацитете за прераду млека и то за изградњу објеката за прераду млека, изградњу просторија за прикупљање и складиштење млека, набавку нових производних линија за проширење асортимана производа, набавку нових машина и опреме, реконструкцију објеката за прераду млека и реконструкцију просторија за прикупљање и складиштење млека.

1.2. Правилници

Правилник о квалитету и другим захтевима за млеко, млечне производе, композитне млечне производе и starter културе ("Сл.лист СРЈ", бр. 26/2002 и "Сл. лист СЦГ", бр. 56/2003 - др. правилник, 4/2004 - др. правилник и 5/2004 и "Сл. гласник РС", бр. 21/2009 - др. правилник и 33/2010 – др.правилник).

Правилник којим се прописују квалитет и други захтеви за млеко, млечне производе и композитне млечне производе који морају бити испуњени у производњи и промету.

Правилник о квалитету сировог млека („Сл. гласник РС“ број 21/09).

Овим правилником прописује се квалитет који мора да испуњава сирово млеко при откупу као и начин испитивања квалитета сировог млека.

Поменути правилником прописано је да се откуп сировог млека може вршити после провере квалитета сировог млека у овлашћеној лабораторији, као и да се провера квалитета врши узимањем узорка сировог млека у присуству произвођача сировог млека и представника млекаре, односно откупљивача, и анализом прописаног броја узорака у овлашћеној лабораторији. Сирово млеко мора да испуњава одређени број критеријума прописних овим правилником (као што су минимум 3,2% млечне масти, најмање 3,0% протеина, најмање 8,5% суве материје без масти, густина, РН вредност, киселост и друго), као и да млеко које се откупљује може да има укупан број бактерија, на температури до 30 степени до 400.000, и број соматских ћелија по милилитру до 400.000 (соматске ћелије служе за борбу против бактеријских инфекција и имају високе вредности код оболелих грла, односно уколико соматске ћелије имају вредности веће од прописаних, мањи је принос сира по литру млека, млеко има несвојствен мирис и смањен му је рок трајања).

Чланом 8. Правилника прописано је да се сирово млеко може откупљивати само ако је добијено од **здравих, обележених млечних грла, са регистрованих имања**.

Узимање узорака за утврђивање квалитета обавља способљено лице (узоркивач) непосредно код произвођача или на сабирном месту. Испитивање квалитета сировог млека врши овлашћена лабораторија која испуњава услове у погледу техничке и професионалне

оспособљености утврђене посебним прописима и решењем министра. Приликом оцењивања испуњености услова министар ће посебно ценити техничку компетентност из поступка акредитације, ако је привредно друштво поднело акт о акредитацији издат од стране Акредитационог тела Србије.

Правилник о квалитету производа од млека и starter култура („Сл. гласник РС“ бр. 33/10 и 69/10).

Правилник којим се прописују услови у погледу квалитета производа од млека намењених конзумирању и starter култура за производе од млека и то за класификацију, категоризацију и назив производа: физичка, хемијска, физичко – хемијска и сензорска својства производа, као и врсту и количину сировина, додатака и других супстанци који се употребљавају у производњи и преради производа, елементе битних технолошких поступака који се примењују у производњи и преради производа као и додатне захтеве за означавање производа.

Стратегија развоја пољопривреде Србије („Службени гласник РС“ број 78/05)

Према стратегији развоја пољопривреде, за период од 2005. године до уласка Србије у Европску унију у I фази, која је већ почела, основни циљеви које би требало остварити су постепено смањење подршке тржишту, с тим да се субвенције за индустријско биље брже смањују него за млеко, док би подршку требало да добијају само регистровани произвођачи. Смањење овакве подршке као и свих осталих подстицаја планирано је за индустријско биље почевши од 2005. године, а за млеко када се заврши обележавање говеда.

Након ове фазе, која се налази између садашњег стања и фазе пред приступање ЕУ, трендови који би требало да карактеришу ову фазу директне подршке су даље смањење, до потпуног укидања подршке тржишту, постепено укидање регресирања инпута, повећање бесповратних средстава за рурални развој, повећање плаћања за слабије развијена подручја и старачка домаћинства одвојена од производње, одржавање на истом нивоу подршке усмерене ка структурним променама итд.

Последња, трећа фаза, подразумева да се Србија налази пред приступањем ЕУ, односно да прихвата заједничку пољопривредну политику ЕУ (Common Agricultural Policy), и да сходно томе прихвата систем директне подршке, што ће подразумевати усмеравање средстава за даљи рурални развој и заштиту средине, кроз изградњу система мултифункционалне пољопривреде.

III ПРИМАРНА ПРОИЗВОДЊА И ОТКУП СИРОВОГ МЛЕКА

Производња млека у Републици Србији представља једну од најзначајнијих грана пољопривреде. Њено учешће у укупној вредности националног производа оствареног у сектору пољопривреде у анализираном периоду се креће у распону од 10 - 11%². Осим тога ради се о стратешки важном прехранбеном производу, како са становишта задовољења потреба финалне потрошње, тако и у области даље индустријске потрошње, односно прераде. Значај ове привредне гране проистиче и из показатеља годишње вредности примарне производње млека од око пола милијарде еура, која се његовом даљом прерадом вишеструко увећава, и броја од око 200 хиљада примарних произвођача.

У циљу исправног сагледавања стања, интензитета и трендова промена на тржишту откупа сировог крављег млека, неопходно је најпре узети у обзир укупно примарно произведене (помужене) количине крављег млека у Републици Србији у претходном периоду, степен варијација овако одређених количина, узроке који у највећој мери утичу на промене у произведеним количинама, односно узроке који у највећој мери спречавају њихово значајније повећање.

1. Агрегатни показатељи примарне производње сировог млека у Републици Србији

У последњих десет година примарна производња сировог млека намењеног људској исхрани у Републици Србији **не бележи битнија одступања**. Према подацима Републичког завода за статистику (у даљем тексту: РЗС), она се креће у распону од 1,5 до 1,6 милијарди литара. Према истом извору, она у 2009. и 2010. години износи близу 1,5 милијарди литара. Овако дефинисана количина примарно произведеног млека, у себи садржи и количину млека која се, и поред тога што испуњава услове са становишта квалитета за даљу употребу у исхрани људи, користи за потребе исхране младунаца односно „подмлатка сточног фонда“. Услед немогућности прецизног прикупљања и праћења на овај начин утрошених количина млека, процењује се да количина млека која се утроши за ове потребе варира између 500 и 600 милиона литара на годишњем нивоу. У наставку текста, а у складу са циљем израде ове секторске анализе, акценат ће бити на количинама примарно произведеног млека намењеног и стварно утрошеног у исхрани људи.

Основни разлози дугогодишње стабилне примарне производње млека, а који истовремено онемогућавају њен значајнији раст током времена, су првенствено **проблеми везани за сам процес производње, али и непредвидивост, несигурност и честе промене државних мера** којима се регулишу основни правци развоја ове привредне гране. Реч је о **уситњеној производњи** коју карактерише изузетно велики број пољопривредних домаћинстава са малим бројем крава по домаћинству (у просеку 2,8), за разлику од

² Извор : Републички завод за статистику

земаља ЕУ где просечан број крава по фарми износи 20. Осим овога и **постојећи „расни састав“ крава није задовољавајући**. Просечан принос тзв. “млечност“ по крави у Србији, на годишњем нивоу износи око 2.500 литара млека, и три пута је мањи од просека у земљама ЕУ (7.500 литара). Свему овоме треба додати и **ниске откупне цене млека на домаћем тржишту, и честе промене у систему премирања млека и субвенционисању његове производње**.

Последица свега претходно наведеног представља константно **смањење** броја пољопривредних домаћинстава, али и **броја крава и стеоних јуница**. Према званичним статистичким подацима, у последњих десет година, број крава и стеоних јуница је у сталном опадању. Тако је у последњој декади (2001- 2010. година) забележен изразити пад са 780.000 на 580.000 јединки или за 25,64%. Од овако израженог десетогодишњег пада у броју крава и стеоних јуница за 200.000 јединки, **само у току 2010. године њихов број је смањен за 40.000 јединки**. Податак о стабилној, количински израженој, примарној производњи млека намењеног људској исхрани, упркос смањењу броја крава и стеоних јуница, потврђује **позитиван али изузетно спор правац промена са становишта побољшања њиховог „расног састава“ и укрупњавања пољопривредних газдинстава у својству примарних произвођача**.

Треба истаћи и то да ће окончање пројекта којим је предвиђено **отварање националне лабораторије за испитивање квалитета откупљеног млека намењеног даљој индустријској преради, у битној мери позитивно утицати на примарне произвођаче и омогућити даљи позитиван правац развоја ове делатности**.

1.1. Откуп сировог млека намењеног даљој индустријској преради

Са становишта даље намене примарно произведеног крављег млека, тржиште Републике Србије карактерише изузетно **ниско учешће млека откупљеног у циљу даље индустријске прераде у односу на укупно произведене количине**.

Табела бр. 1 *Количина примарно произведеног крављег млека искоришћеног за потребе људске исхране у милионима литара*

	2009	%	2010	%
Помужено кравље млеко	1478	100	1462	100
Млеко и млечни производи				
Откупљено свеже млеко	723	48,92	686	46,92
Млечни производи 1)	261	17,66	155	10,60
УКУПНО	984	66,58	841	57,52

1) домаћа прерада

Извор: РЗС

На основу података приказаних у табели, може се извести закључак да је у 2009 години од укупно примарно произведене количине млека намењеног људској исхрани (1,48

милијарде литара), свега 723 милиона литара, односно 48,92% откупљено у циљу даље индустријске прераде, док је количина од 261 милион литара завршила у „домаћој преради“, која првенствено подразумева производњу млека и млечних производа (сир, кајмак, кисело млеко итд.), намењених сопственој потрошњи на пољопривредним газдинствима, али и производа намењених продаји на тржишту. Појам „домаћа прерада“ преузет је из званичне терминологије РЗС као и податак о сировом млеку утрошеном на овај начин. Како и сам назив каже, реч је о сировом млеку које је предмет домаће а не индустријске прераде. Специфичност овакве продаје на тржишту огледа се у томе што се она у највећој мери односи на тзв. директну продају (пијачне тезге, продаја „врата до врата“, или директна продаја трећим лицима на пољопривредним газдинствима), али не треба занемарити и продају на тзв. црном тржишту како у Србији (посебно на територији Косова) тако и у земљама окружења, а нарочито у Босни и Херцеговини, Црној Гори и Македонији. Преосталих 33,42%, или 494 милиона литара у 2009. години се утрошило за потребе исхране младунаца или неке друге сврхе упркос чињеници да се ради о млеку које се по својим квалитативним карактеристикама може користити у сврхе људске исхране.

У 2010 години, нема битнијих одступања када је реч о релативном учешћу количине млека откупљеног у циљу даље индустријске прераде у укупно произведеним количинама млека (46,92%), односно 686 милиона литара. У апсолутним износима међутим, у односу на претходну годину, количина млека намењена даљој индустријској преради смањена је за 37 милиона литара. У домену „домаће прераде“, ове промене су још израженије. Количина млека утрошена на овај начин је мања за читавих 106 милиона литара и износи 155 милиона литара, односно свега 10,60% укупне примарно произведене количине млека намењеног људској исхрани. Најизраженије разлике у 2010-ој у односу на 2009 годину односе се управо на количине млека које су могле, а нису искоришћене за потребе људске исхране, већ су утрошене за исхрану младунаца³ и у друге сврхе. Чак 42,48% укупне количине примарно произведеног крављег млека, односно 621 милион литара утрошено је за исхрану младунаца и у друге сврхе, што чини повећање од 127 милиона литара или 25,7% у односу на претходну годину. Уколико се смањеној количини млека намењеног даљој индустријској преради (37 милиона литара) дода и смањење количине млека утрошеног у „домаћој преради“ од 106 милиона литара, може се извући закључак да је на тржишту Републике Србије у 2010. у односу на 2009. годину, понуда млека и млечних производа стварно утрошеног за потребе исхране људи била мања за 143 милиона литара млека, односно читавих 14,5 %, и износила је 841 милион литара у односу на 984 милиона литара, иако је у истом периоду примарна производња млека количински изражена била мања за свега 1,1 % (1,462 милијарди литара у 2010. у односу на 1,478 милијарди литара годину дана раније)

Један од битних разлога смањења количина откупљеног млека намењеног даљој преради, могао је бити незадовољство примарних произвођача млека нивоом откупних цена и системом премија. Не треба међутим, испустити из вида и утицај раста цена основних енергената. Ипак, највећи утицај на смањење количина откупљеног млека имало је

³ претпоставка на бази расположивих података имајући у виду да не постоји званична евиденција нити статистички или било који други званични подаци о количинама сировог млека утрошених за исхрану младунаца, исто се односи и на утрошено млеко у тзв. друге сврхе

значајно повећање цена сточне хране, који је уследио као последица раста цена свих пољопривредних производа на светском тржишту, што је у великој мери утицало на битно повећање извоза ових производа, и смањења понуђених количина на домаћем тржишту. Сви претходно набројани фактори су у великој мери утицали на драстично повећање трошкова узгоја крава и производње сировог млека, и довели до економске неисплативости ове пословне активности, што је даље резултирало у продаји сточног фонда кланицама. Сама чињеница да је укупна производња сировог млека у 2010. години била мања за свега 1,1%, а да је истовремено понуда млека и млечних производа стварно утрошеног за потребе исхране људи била мања за чак 14,5%, упућује на закључак су сва претходно наведена тржишна дешавања за последицу имала значајно повећање (25,7%) количина млека утрошеног за исхрану младунаца и у друге сврхе.

Са друге стране, пад потрошње млека утрошеног за потребе домаће прераде није настао као последица смањења тражње за тим производима већ као последица смањења сточног фонда у 2010. години (40.000 крава), али и броја пољопривредних домаћинстава на територији Србије која се баве производњом сировог млека.

1. 2. Систем премија за млеко у 2009. и 2010. години

Уредбом о премији за млеко из 2009. године („Службени гласник РС“ број 21/09 од 27.03. 2009. године) којом се уређују услови и начин коришћења премије за млеко за 2009. године, прописано је да право на коришћење премије има физичко лице носилац пољопривредног газдинства, под условом да је уписан у Регистар пољопривредних газдинстава, да је пријавио врсту и бројно стање сточног фонда у складу са Уредбом, као и да је власник грла које је пријавио у Регистар. Коришћење премије условљено је и тиме да је млеко из сопствене производње квалитета Екстра или I класе, које је разврстано у складу са прописом о квалитету сировог млека, испоручио правним лицима или предузетницима који се баве прерадом млека на територији Републике Србије.

Корисник премије остварује премију преко правних лица и предузетника који се баве прерадом млека, односно млекара које податке о укупно откупљеним количинама сировог млека и откупљивачима достављају Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде. **Премија се исплаћује квартално, за млеко испоручено у претходном кварталу.** Корисник премије остварује право на премију ако је предао најмање 2.500 литара млека, по кварталу. Захтев за остваривање права на премију подноси се Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде. Премија се исплаћује по литру испорученог млека и предвиђено је да износи **1 динар** по литру и да ће се **увести за још један динар за сваки литар млека Екстра класе**, које садржи максимално 400.000 соматских ћелија и 100.000 микроорганизама.

У априлу је Уредбом о премији за млеко за 2009. годину („Службени гласник РС“ бр. 21/2009 и 28/2009 од 24.04.2009.године), измењена висина премија које се исплаћују по литру испорученог млека тако оне сада износе:

1) **1,40 динара** за литар испорученог млека у првом и другом кварталу, 2) **1 динар** – за млеко квалитета I класе, испоручено у трећем и четвртном кварталу и 3) **2 динара** – за млеко квалитета Екстра класе, испоручено у трећем и четвртном кварталу.

Поменута уредба је у јулу 2009. години имала још једну измену тако да је Уредбом о премији за млеко за 2009. годину („Службени гласник РС“ бр. 21/2009, 28/09 и 50/09 од 10.07.2009. године) измењена висина премија које се исплаћују по литру испорученог млека тако да она износи **1,40 динара** за млеко испоручено од првог до четвртог квартала док су укинуте додатне стимулације у смислу квалитета испорученог млека.

У 2010. години је Уредбом о условима и начину коришћења премије за млеко за 2010. годину („Сл. гласник РС“ бр 7/2010 од 19. фебруара 2010. године) прописано да се произвођачима млека исплаћује премија у износу од **1,5 динара** по литру. Такође је прописано да корисник премије остварује право на премију ако је правном лицу или предузетнику који се бави прерадом млека, предао **најмање 4.000 литара млека по кварталу али не више од 3.000.000 литара млека по кварталу**. Оваквим подзаконским решењима најнезадовољнији су били највећи произвођачи млека (на пр. ПКБ), који су ионако низак износ премија по литру предатог млека, могли да остваре само до „прописане квоте“ од 3 милиона литара квартално. На произведене количине изнад ове квоте, нису могли остварити право ни на какву премију.

Имајући у виду да је у току 2010. године дошло до несташице млека на тржишту као и да је смањена испорука млека од стране примарних произвођача услед незадовољства откупном ценом и премијама које се добијају из буџета Републике Србије, у децембру месецу, након ребаланса буџета измењена је већ поменута Уредба о условима и начину коришћења премије за млеко за 2010. годину („Сл. гласник РС“ бр 93/2010 од 08. децембра 2010. године), у којој је измењен износ премије која се исплаћује по литру испорученог млека, тако да уместо 1,50 динара износи **4 динара по литру**, и измењена је доња граница за количину предатог млека по кварталу која уместо 4.000 литара млека износи **3.500 литара** млека по кварталу.

Из наведеног се може закључити да су премије које су се исплаћивале примарним произвођачима сировог млека биле подложне великим осцилацијама у току једне календарске године. Ово даље потврђује становиште, да не постоји стратешки приступ регулисању ове области привређивања у смислу стабилних и дугорочних стимулација намењених повећању количина и побољшању квалитета сировог млека које се предаје у даљу индустријску прераду. С тим у вези произвођачи сировог млека препуштени су великој неизвесности и непредвидивости, а самим тим и немогућности ни краткорочног, а поготову дугорочног планирања произвођачке активности и прихода од такве активности услед честих измена прописа којима се уређује област премирања сировог млека.

С тим у вези неопходно је обезбедити дугорочну стабилност, па самим тим и предвидивост мера аграрне политике, која ће обезбедити могућност адекватног планирања пословања учесника на тржишту производње млека као стратешки важног производа. Оваква аграрна политика би на дужи рок допринела већој заштити примарних произвођача млека, имајући у виду да се чак ни развијене земље у ЕУ нису одрекле субвенција у овој грани.

1.3. Сирово млеко утрошено за друге намене

Уколико посматрамо званичне податке Републичког завода за статистику, према коме је у Србији у 2009. години укупно помужено 1.478 милиона литара млека, од чега је откупљено 723 милиона литара млека, што чини 49% укупно помуженог млека које је искоришћено за људску исхрану или прераду, остатак сировог млека од 51% се троши и прерађује мимо млекара на тзв. **неформалном тржишту млека**⁴. Чињеница је међутим да овај термин „покрива“ разлику између укупне количине помуженог сировог крављег млека, са једне, и званичних података РЗС, ПКС, Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, са друге стране, о количинама сировог млека утрошених у циљу даље индустријске прераде у конзумно млеко и млечне производе. Нажалост, услед недостатака званичних података и евиденција, ради се само о проценама количина сировог млека утрошених на тзв. неформалном тржишту. Уколико упоредимо количине сировог млека којим се прометује на тзв. неформалном тржишту млека а које износи 755 милиона литара, и имајући у виду податак РЗС да је сирово млеко утрошено за домаћу прераду у пољопривредним газдинствима 261 милиона литара (17,60% укупно помуженог сировог млека), лако се може извести закључак да је преосталих 33,40% укупно помуженог млека у Србији односно 494 милиона литара искоришћено за исхрану младунаца и у друге сврхе.

У 2010. години проценат сировог млека које се троши и прерађује мимо млекара још је већи него у претходној години и износи 53% укупно помуженог млека у Србији односно 776 милиона литара. Уколико од ове цифре одузмемо количину млека која је завршила у домаћој преради од 155 милиона литара млека, могло би се закључити да је остатак од 621 милиона литара сировог млека утрошено у исхрани младунаца и друге сврхе.

Неформално тржиште млека има висок удео од 51-53% на укупном тржишту помуженог сировог млека у Србији. Овај проценат је изузетно велики посебно имајући у виду да је то отежавајућа околност приликом контроле безбедности и квалитета али и приликом прилагођавања заједничкој аграрној политици ЕУ.

Неформално тржиште млека и млечних производа обухвата више канала дистрибуције и продаје потрошачима, међу којима су најзначајнији: зелене пијаце, продаја на пољопривредном газдинству и продаја од врата до врата. Осим наведених канала дистрибуције којима се пласира сирово млеко и млечни производи у домаћој преради, постоји и одређена количина сировог млека које се прерађује и користи као млеко и млечни производи за сопствену потрошњу у оквиру пољопривредног газдинства, али **не постоје званични статистички подаци о овом тржишном сегменту**. Претпоставка је да сопствена потрошња млека има опадујући тренд услед смањеног броја пољопривредних газдинстава која се баве производњом млека и смањења сточног фонда. Коначно и велике количине млека које се утроше за потребе исхране младунаца представљају битан сегмент на овај начин дефинисаног неформалног тржишта.

Званични статистички подаци, односно процене о прометованим количинама, постоје једино за продају на пијацама док је остале канале дистрибуције и продаје тешко, готово немогуће проценити.

⁴ научни рад „Структурне промене на тржишту млечних производа у Србији“ аутор Раде И. Поповић, Универзитет у Новом Саду, Економски факултет Суботица

Табела бр. 2 *Продаја млека и млечних производа на пијацама, 2009-2010*

<i>Продаја млека и млечних производа на пијацама</i>	<i>2009</i>	<i>Утрошено млеко у литрима*</i>	<i>2010</i>	<i>Утрошено млеко у литрима*</i>	<i>Просечан утрошак по кг **</i>
свеже млеко у литрима	832,000	832,000	775,000	775,000	1.00
маслац у кг	31,000	62,000	26,000	52,000	2.00
кајмак у кг	2,233,000	22,330,000	2,308,000	23,080,000	10.00
сир у кг	10,570,000	105,700,000	11,595,000	115,950,000	10.00
милерам у кг	62,000	74,400	29,000	34,800	1.20
остали млечни производи у кг	17,000	34,000	28,000	56,000	2.00
УКУПНО		129,032,400		139,947,800	

Извор: РЗС, - Калкулације на основу података добијених од учесника на тржишту

* количина сировог млека која је потребна за производњу наведене количине млечног производа (количина x просечан утрошак по кг)

** просечни нормативни млечни еквиваленти на основу података добијених од млекара у току анализе

Посматрајући наведене податке и њиховим упоредним прегледом, може се уочити пораст од око 10 милиона литара у укупно утрошеним количинама сировог млека у производњи млека и млечних производа који су продавани на пијацама у 2010. години у односу на 2009. годину. Посматрано по категоријама млечних производа, у 2010. години на пијацама су повећане продате количине кајмака (3,36%), сира (9,70%) и осталих млечних производа (64,71%) док су смањене количине продатог свежег млека (6,7%), маслаца (16,13%) и милерама (53,23%).

Без обзира на одређена појединачна одступања по категоријама млечних производа, према подацима РЗС, продаја млека и млечних производа на пијацама је у претходном вишегодишњем периоду до 2009 године, била релативно стабилна и кретала се на нивоу од 90 -100 милиона литара млека, рачунато у млечним еквивалентима.

1.2.Пондерисане просечне откупне цене млека у земљама региона

Откупна цена млека представља основни извор зараде примарног пољопривредног произвођача и кључни фактор исплативости производње. Осим тога, имајући у виду стратешки значај производње млека за економију, свака држава мерама аграрне политике планира развој ове осетљиве производње и утиче на њега различитим подстицајним мерама (премије за млеко и извозне субвенције) са једне, али истовремено и одговарајућим структуралним мерама (подршка подизању млекарских фарми, измене у

структури расног састава, набавка опреме итд.) са друге стране, са циљем да се квалитет сточног фонда одржи и побољша.

У Србији је откупна цена млека најнижа у региону и износи 25-26 еуроценти, у Босни и Херцеговини износи 28 еуроценти док је у Хрватској 32 еуроцента. Ситуација је иста уколико посматрамо државне субвенције у производњи млека, конкретно премије по литру млека, која је такође најнижа у Србији и износи 1,4 евроценти, док у Босни и Херцеговини и Хрватској износи 11-12 евроценти по литру.⁵

Ради илустрације, у наставку је упоредна табела са просечним откупним ценама сировог млека у Србији, према званичним подацима Републичког завода за статистику и просечним откупним ценама сировог млека у Републици Хрватској, које објављује Државни завод за статистику Републике Хрватске у „Мјесечном статистичком извјешћу“ сваког месеца, уз напомену да су износи откупних цена сировог млека у кунама прерачунати у динаре (РСД) валутним конвертором према просечном годишњем курсу ХРК у РСД за сваку годину појединачно у периоду 2004-2010. године, преузетом са сајта односа валута www.oanda.com/currency/converter.

Табела бр. 3 *Просечне годишње откупне цене млека у Србији и Хрватској у дин, 2001-2010*

	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
Р. Србија	10,95	10,61	10,85	12,75	14,21	15,18	18,44	23,70	20,80	22,57
Р.Хрватска*	-	-	-	18,61	22,92	22,47	22,16	27,47	26,68	30,02

* износи просечних откупних цена сировог млека у кунама (према подацима Државног завода за статистику Републике Хрватске) прерачунати у динаре према просечном годишњем курсу ХРК (хрватске куне) у РСД (динаре) за сваку годину посебно, преузетом са сајта односа валута www.oanda.com/currency/converter

Поменути тренд откупних цена сировог млека у Србији у односу на земље у региону констатован је и у Закључку о усвајању националног програма за пољопривреду од 2010. до 2013. године („Службени гласник РС“, бр. 83/2010). Осим тога, **распон између најниже и највише откупне цене млека у Србији је много израженији у односу на земље региона, што се најбоље може видети из наредне табеле.**

⁵ „Србија у спољнотрговинској размени млека и млечних производа са БиХ и Хрватском“, аутори Биљана Вељковић, Грујица Вицо, Ранко Копривица, 2009 г.

Табела бр. 4 *Распон откупних цена млека у региону, 2009 год.*

<i>Откупна цена млека у региону у 2009. години у дин/литру</i>	<i>Најнижа</i>	<i>Највиша</i>
Хрватска	38,11	41,15
Босна и Херцеговина	31,00	33,00
Црна Гора	19,00	31,50
Србија	18,00	30,00

Извор: Закључак о усвајању националног програма за пољопривреду од 2010. до 2013. год. („Сл. гласник РС“, бр. 83/2010).

За разлику од Хрватске и Босне и Херцеговине где се распон између највиших и најнижих откупних цена млека у 2009 години кретао у интервалу од 2 до 3 динара, односно 6 до 8%, у Србији, у истом периоду он износи чак 12 динара по литру или 67%. Када се узму у обзир и сезонске варијације откупних цена млека које утичу да су оне најниже током летњих а највише током зимских месеци, на тржишту Босне и Херцеговине и Хрватске ионако минималан интервал између највиших и најнижих цена има још мањи релативни значај. У Србији међутим, распон од чак 67% између највиших и најнижих откупних цена млека, никако не може наћи било какво оправдање које би проистекло из њихових сезонских варијација. **Основни узрок оволиког распона откупних цена млека је сама структура овако посматраног тржишта, који се огледа у броју и величини примарних произвођача млека на страни понуде и откупљивача млека на страни тражње. Примарна производња обавља се на великом броју малих привредних домаћинстава и одликује је уситњена производња млека, количински изражена. Поред тога присутан је и проблем контроле квалитета млека произведеног на више десетина хиљада локацијски врло удаљених места, која се међусобно и те како разликују са становишта квалитета испаше и исхране кржава, што у крајњој мери резултира и у количини и квалитету добијеног млека, а самим тим и на откупну цену.**

Све ово утиче да овако атомизирана производња овим, међусобно неповезаним и неорганизованим произвођачима, не омогућава било какву „преговарачку моћ“ код уговарања откупних цена са млекарима. На крају треба имати у виду и **карактеристике помуженог, сировог млека са становишта оптималног и максималног рока његовог чувања, лагеровања и транспорта који износи до 72 часа.**

На страни тражње на тржишту откупа сировог млека, откупљивачи млека су заинтересовани да основну сировину коју даље прерађују, **откупе по што нижим ценама а што је могуће бољег квалитета.** Поред уситњености производње, њима у прилог иде и чињеница да је 2009. године свега 49% укупно примарно произведеног млека откупљено у циљу даље индустријске прераде, док је у 2010. години тај проценат још нижи и износи 47%. Све то, њима пружа **изванредне преговарачке могућности за уговарање не само количина, већ и откупне цене млека са примарним произвођачима.** Са друге стране, примарни произвођачи нису у могућности да у независним лабораторијама провере

исправност налаза квалитета предатог млека, који се по правилу врши у лабораторијама које припадају самим откупљивачима, односно млекарима. Последица овакве неадекватне структуре тржишта откупа млека је управо изузетно велики и економски неоправдани распон између највиших и најнижих откупних цена млека.

Поменути трендови осликавају структуралне проблеме на тржишту откупа млека и приказују неравномерну расподелу откупних цена млека услед неразвијеног тржишта које карактерише велики број малих и неорганизованих произвођача на страни понуде и висок степен концентрације откупљивача сировог млека на страни тражње. Овакво асиметрично тржиште није у могућности да допринесе уравнотежењу понуде и тражње дуж читавог производно-прерађивачког ланца, што би даље резултирало у смањењу распона између највиших и најнижих откупних цена сировог млека. Треба имати у виду регионалне разлике које се испољавају код произвођача сировог млека (расни састав-млечност, квалитет испаше, величина стада, даљина откупних центара) као и територијални размештај највећих индустријских капацитета за прераду сировог млека који првенствено опредељују „тражњу за сировим млеком“. Основна карактеристика тражње за сировим млеком од стране највећих млекара проистиче из обавезе примене стандарда у производном циклусу и широким асортиманом финалних производа, што условљава ове млекаре да предност дају откупу сировог млека екстра, I или II класе. За разлику од њих, млекаре са малим прерађивачким капацитетима које се баве производњом далеко ужег асортимана (обично специјализоване за производњу само једног или два млечна производа најчешће производњу сирева и маслаца) откупљују млеко лошијег квалитета. Ову тезу потврђују и подаци достављени Комисији од стране учесника на релевантном тржишту, који се односе на укупне количине откупљеног сировог млека без икакве класификације са становишта њиховог квалитета. Високи распон између најнижих и највиших откупних цена сировог млека добрим делом проистиче и из разлика у квалитету (категоризација: екстра, I или II класе) о којима, нажалост, мале млекаре немају адекватну евиденцију. У том смислу од изузетног значаја за овај сектор привређивања је успостављање Националне лабораторије за контролу квалитета млека и млечних производа. Осим могућности успостављања званичне евиденције количине и квалитета откупљеног сировог млека на националном нивоу, била би могућа и контрола квалитета конзумног млека и осталих млечних производа. Поред тога дошло би до знатног смањења тзв. неформалног тржишта што би директно повећало праћење и евиденцију великих количина млека које се у овом моменту третирају као пројектоване количине (млеко утрошено за исхрану младунаца и тзв. друге сврхе), без било каквих могућности њихове контроле и евиденције.

Илустративан је и податак о пракси присутној у окружењу. Наиме, Државни завод за статистику Републике Хрватске (одакле су преузети подаци о количинама и ценама откупљеног сировог млека) месечне податке о количини откупљеног млека, садржају млечне масти и протеина као и производњи крављег млека и млечних производа, преузима од Хрватске пољопривредне агенције – Središnjeg laboratorija za kontrolu mlijeka (SLKM). Прикупљене податке SLKM обрађује и прослеђује Државном заводу за статистику. Овим подацима обухваћене су индустријске и регистроване мале млекаре према делатности - млекаре и произвођачи сира.

Национална лабораторија за контролу млека, на овај начин, осим основне сврхе – контроле квалитета млека на националном нивоу и праћења више параметара квалитета сировог затим конзумног млека и млечних производа, **пружа државној статистици** прецизне и квалитетне податке које су од значаја за све сегмента праћења, усмеравања развоја и отклањања неправилности у развоју сектора млекарства, који се тичу свих учесника на овом тржишту а пре свега пресудни су у креирању државне аграрне политике на кратки, средњи и дуги рок.

2.Откупљене количине сировог крављег млека на тржишту намењене индустријској преради

Количине откупљеног сировог крављег млека намењеног индустријској преради у Републици Србији, према подацима РЗС у 2009 години износе 723 милиона литара. Исте године у периоду јун – децембар, који је и био предмет секторске анализе, према истом извору оне износе око 415 милиона литара. У 2010. години на годишњем нивоу, откупљене количине млека намењеног индустријској преради износе 686 милиона, а у периоду јун – децембар 369 милиона литара. Упоредивши ове две календарске године, уочава се пад укупних количина откупљеног млека намењеног индустријској преради у 2010. години за 37 милиона литара на годишњем нивоу. Када се међутим, упореде подаци за анализирани период (јун-децембар), примећује се још веће смањење ових количина у 2010. години (369 милиона литара) у односу на 2009. годину (415 милиона литара) од око 46 милиона литара. Основни разлог оваквог смањења откупљених количина млека лежи првенствено у изузетно неповољним климатским условима у 2010. години. Током летњих месеци забележен је изузетно дуги сушни период, са изузетно високим температурама које су у великој мери уништиле природне пашњаке. Све се то затим даље одразило и на квалитет испаше крава и количину и квалитет помуженог млека. Ову ситуацију најбоље илуструју подаци РЗС о месечним откупљеним количинама сировог крављег млека током лета 2010. године. Само у периоду јун – август откупљено је 24 милиона литара млека мање него у истом периоду 2009. године, односно 8 милиона литара млека мање месечно у просеку. Последице дуге суше остале су присутне и током јесени, односно све до краја те године. У последња четири месеца (период септембар –децембар 2010. године), укупно откупљена количина сировог крављег млека била је мања за додатних 22 милиона литара, односно за 5,5 милиона литара млека мање месечно у просеку. Из свега претходно изнетог, уколико се крене од податка да је укупна количина откупљеног млека у 2010. години мања за 37 милиона литара у односу на 2009. произилази да је у периоду јануар – мај, количина откупљеног млека намењеног индустријској преради у 2010. години била већа за 9 милиона литара у односу на 2009. годину, док је у периоду јун – децембар, првенствено због лоших климатских услова, уследио драстичан пад откупљених количина млека за читавих 46 милиона литара, односно 11% мање у односу на исти период 2009. године.

2.1. Тржишно учешће анкетираних млекара у укупним откупљеним количинама млека намењених индустријској преради⁶

Са становишта предмета и циљева израде секторске анализе, још већи значај имају подаци о укупним количинама откупљеног млека од стране учесника на тржишту од којих су затражени подаци и информације, као и подаци о њиховом појединачном тржишном учешћу у укупним откупљеним количинама млека намењеног индустријској преради у анализираном периоду у Републици Србији.

Подаци у доле приказаној табели који се односе на читаву Danube Foods Group, дати су као збир података њених чланица односно ИМЛЕК-а и Млекаре Суботица, и треба да послуже само као показатељ тржишне снаге групе у целини.

Табела бр. 5 Појединачно тржишно учешће анкетираних млекара у укупним откупљеним количинама млека од стране 15 млекара и укупно откупљеним количинама млека намењеним индустријској преради у Републици Србији

МЛЕКАРЕ	јун-децембар 2009	учешће у узорку 15 анкетираних млекара	учешће у укупно откупљеним количинама по РЗС за 7 месеци	јун-децембар 2010	учешће у узорку 15 анкетираних млекара	учешће у укупно откупљеним количинама по РЗС за 7 месеци
DANUBE FOODS GROUP B.V.	х	50-60	40-50	х	50-60	40-50
ИМЛЕК	х	40-50	30-40	х	40-50	30-40
Млекара Суботица	х	5-10	5-10	х	5-10	5-10
Млекара Шабац	х	10-20	5-10	х	10-20	5-10
Сомболед	х	5-10	5-10	х	5-10	5-10
Млекопродукт	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Лазар	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Милкоп	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Нишка млекара	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Млекара Лозница	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Млекара Границе	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Кикиндска инд. млека	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Кић Company	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Младост	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Екомлек	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
Млекара Плана	х	0-5	0-5	х	0-5	0-5
УКУПНО УЗОРАК 15 МЛЕКАРА	346,628,649	100.00	83.38	325,666,729	100.00	88.18

⁶ заштићени подаци о тржишном учешћу (%) приказани су у распонима

УКУПНО ПОДАЦИ РЗС јун - децембар	415,707,377	100.00	369,315,044	100.00
--	-------------	--------	-------------	--------

(Подаци из Табеле бр.5 представљају заштићене податке)

Извор: Калкулације на бази достављених података

Подаци у горе приказаној табели који се односе на читаву Danube Foods Group, дати су као збир података њених чланица односно ИМЛЕК-а и Млекаре Суботица, и треба да послуже само као показатељ тржишне снаге групе у целини.

Аналитички подаци по млекарама које се налазе у саставу Danube Foods Group су од далеко већег значаја за саму секторску анализу, јер омогућавају њихово поређење (за сваки месец унутар календарске године), са подацима и показатељима добијених од других млекара, у циљу сагледавања евентуалних сезонских варијација. Са друге стране, на овај начин презентирани подаци, омогућили су и упоређивање њихових апсолутних и релативних износа и тренда промена између календарских година.

На основу захтева за достављање података и информација које је Комисија упутила учесницима на тржишту откупа, производње и прераде млека и млечних производа, примљени су, обрађени и анализирани подаци достављени од стране 15 млекара активних у анализираном периоду на територији Републике Србије. Простим сабирањем укупно откупљених количина сировог млека од стране анкетираних млекара, дошло се до податка да су оне, све заједно, у периоду јун-децембар 2009. године збирно откупили количину од близу 347 милиона литара сировог крављег млека док је, према подацима Привредне Коморе Србије и Републичког завода за статистику, у истом периоду, укупно откупљено близу 416 милиона литара млека намењеног даљој индустријској преради. Разлика између ове две величине у износу од близу 70 милиона литара представља количину сировог млека које су у релевантном временском периоду збирно откупили све остале активне млекаре на територији Републике Србије.

Одређујући појединачно учешће сваке од анализираних млекара у укупно откупљеним количинама млека, Комисија је анализом достављених података дошла до следећих показатеља. Учесник на тржишту са убедљиво највећим тржишним учешћем од 30-40% је млекара ИМЛЕК, која је у 2009. години откупила близу x^7 литара млека. У наредну групу по основу тржишне снаге могу се сврстати млекаре чије се тржишно учешће у анализираном периоду 2009. године креће у распону од 5 до 10%. Највеће тржишно учешће у овој групи имала је млекара Шабац са откупљених нешто више од x литара млека, односно 5-10%. Следи Млекара Суботица са x литара или 5-10% и Сомболед из Сомбора са x литара, што чини 5-10% тржишног учешћа. Само на основу претходно изнетих података, може се извући закључак о **високом степену концентрације на тржишту откупа млека намењеног даљој индустријској преради**. Горе поменута четири учесника на тржишту (ИМЛЕК, Млекара Шабац, Суботица и Сомболед), имају збирно учешће на овако дефинисаном тржишту од 60-70%, док је учешће млекара у саставу Danube Foods Group-е 40-50%.

⁷ x – заштићени податак у даљем тексту

Преосталих 20-30% тржишног учешћа припада осталим анализираним млекарима (њих 11) чије се појединачно учешће у укупно откупљеним количинама сировог млека креће у распону 0-5% XX⁸

Табела бр. 6 *Апсолутне и релативне разлике у количинама откупљеног млека по млекарима у посматраном периоду јун - децембар 2010/2009*

МЛЕКАРЕ	апсолутне разлике у количинама 2010-2009	релативне разлике у количинама 2010/2009
DANUBE FOODS GROUP B.V.	х	- (5-10)
ИМЛЕК	х	- (5-10)
Млекара Суботица	х	-(10-20)
Млекара Шабац	х	-(5-10)
Сомболед	х	-(10-20)
Млекопродукт	х	-(5-10)
Лазар	х	0-5
Милкоп	х	10-20
Нишка млекара	х	0-5
Млекара Лозница	х	-(10-20)
Млекара Границе	х	5-10
Кикиндска инд. млека	х	-(0-5)
Кић Comranу	х	0-5
Младост	х	0-5
Екомлек	х	0-5
Млекара Плана	х	-(10-20)
РАЗЛИКА У ОТКУПЉЕНИМ КОЛИЧИНАМА НА УЗОРКУ 15 МЛЕКАРА – УКУПНО	-20,961,920	-6.05
РАЗЛИКА УКУПНО ОТКУПЉЕНИХ КОЛИЧИНА ЈУН-ДЕЦЕМБАР	-46,392,333	-11.16

Извор: Калкулације на бази достављених података

(Подаци из Табеле бр. 6 представљају заштићене податке)

У периоду јун-децембар 2010. године, укупна количина откупљеног сировог млека од стране анализираних млекара намењена даљој индустријској преради је у односу на претходну годину била мања за читавих 21 милион литара, односно за 6,05%, и износила је нешто више од 325 милиона литара. Занимљив је податак по коме су само млекаре у

⁸ изостављен је део текста у коме се аналитички обрађују достављени заштићени подаци

саставу Danube Foods Group-е у овој години, откупили мање количине сировог млека за х литара и то ИМЛЕК за х литара односно 5-10% мање, а Млекара Суботица за х литара или 10-20% мање него у истом периоду претходне године. Са становишта тржишног учешћа, у укупно откупљеним количинама млека, у 2010. години ИМЛЕК је побољшао своју тржишну позицију и то захваљујући индивидуално оствареној нижој стопи смањења откупљених количина млека (5-10%), од просечно остварене стопе смањења укупно откупљених количина млека (11,16%), док је Млекара Суботица забележила пад свог тржишног удела имајући у виду да су откупљене количине млека смањене за х литара односно 10-20%.

Млекара Шабац у овом периоду бележи пад у откупљеним количинама сировог млека (за око х литара или 5-10%) али побољшава своју тржишну позицију. Сомболед смањује откупљене количине млека за 10-20%, односно х литара, па се као директна последица тога јавља и пад тржишног учешћа овог учесника на тржишту.

Негативан тренд у количинама откупљеног сировог млека присутан је и у пословању Млекопродукта Зрењанин и Кикиндске индустрије млека. Ове две млекаре и поред смањења у апсолутном износу успевају да побољшају своје тржишно учешће захваљујући индивидуално оствареној нижој стопи смањења откупљених количина млека од просечно остварене стопе смањења укупно откупљених количина млека. Млекопродукт без обзира на пад у количини откупљеног млека од х литара, побољшава своју тржишну позицију. Исти је случај и са Кикиндском индустријом млека која поред смањења откупљених количина млека за 0-5%, успева да повећа своје тржишно учешће.

Млекара Лозница у овом периоду откупљује 10-20% млека мање у односу на претходну годину, што у апсолутним показатељима износи нешто више од х литара, али се њен положај на тржишту не мења. XX Ово из разлога што је појединачни пад у откупљеним количинама млека најближи просечној стопи смањења укупно откупљених количина млека а која износи 11,16%. Сличан закључак може се извести и уколико се посматра количина откупљеног сировог млека Млекаре Плана која у 2010. години смањује откупљене количине млека за нешто више од х литара млека или 10-20% али задржава своје тржишно учешће на 0-5% у укупно откупљеним количинама млека.

У истом периоду стабилност у пословању остварује Кић Компани, са малим повећањем откупљених количина млека и повећањем тржишног удела. Лазар Блаце у 2010. години, такође повећава своје тржишно учешће, првенствено захваљујући повећању откупљених количина млека. Још ефикасније од претходно наведених млекара у овој години послују Екомлек Каоник и Младост Крагујевац. Екомлек повећава количину откупљеног млека за близу х литара и тржишно учешће док Младост Крагујевац увећава свој тржишни удео, повећањем откупљеног млека за х литара. Најуспешније пословање у анализираном периоду ове године остварује Милкоп Рашка који повећава количину откупљеног млека за х литара, што доводи до повећања његовог тржишног удела као и Нишка млекара са већим откупом млека од х литара него годину дана раније и растом тржишног учешћа.

У наставку следе графички прикази података који су текстуално обрађени у последњем делу текста и представљени у претходним табелама.

Графикон бр. 1 *Појединачно тржишно учешће анкетираних млекара у укупно откупљеним количинама млека од стране ових 15 млекара*

Подаци у Графикону 1. представљају заштићене податке

Графикон бр. 2 *Појединачно тржишно учешће анкетираних млекара у укупно откупљеним количинама млека намењених индустријској преради*

Подаци у Графикону 2. представљају заштићене податке

Осим тога, претходно приказане показатеље о тржишном учешћу анкетираних млекара у укупно откупљеним количинама сировог млека намењеног даљој индустријској преради Комисија је ставила у однос са агрегатним показатељима количина откупљеног млека у циљу даље индустријске прераде на територији Републике Србије, добијених од Републичког завода за статистику и Привредне коморе Србије који се односе, како на податке на годишњем нивоу за 2009. и 2010. годину са једне, тако и на временски период јун – децембар у обе ове календарске године, који је и био предмет секторске анализе.

Табела бр. 7 *Агрегатни показатељи количина откупљеног сировог млека намењеног индустријској преради*

	2009	индекс 2009/2010	2010	индекс 2009/2010
Откупљено сирово млеко за индустријску прераду извор РЗС	723,000,000	100	686,000,000	95
Период јун – децембар извор РЗС	415,707,377	100	369,315,044	89
Откуп сировог млека за период јун-дец за 15 анализираних млекара - подаци Комисије	346,628,649	100	325,666,729	94

Извор: Калкулације на основу достављених података од стране РЗС и анкетираних млекара

Према подацима добијених из овог извора, и узимањем 2009. године као базног периода, може се видети да је у 2010. години укупна количина откупљеног млека износила 686 милиона литара, и да је она била на годишњем нивоу мања у односу на ону из претходне године (723 милиона литара) за приближно 37 милиона литара, односно за око 5%. У анализираном периоду јун – децембар укупна количина откупљеног млека намењеног даљој индустријској преради, износила је нешто више од 415 милиона литара у 2009. години. У истом периоду количина откупљеног млека од стране 15 анализираних млекара износила је близу 347 милиона литара. У 2010. години, период јун – децембар карактерише изразит пад у укупно откупљеним количинама млека за читавих 46 милиона литара или за 11%, у односу на исти период претходне године. Са друге стране, смањење количине откупљеног млека у овом периоду у свом апсолутном износу премашује укупно

смањење количина откупљеног млека на годишњем нивоу (37 милиона литара). Ово из разлога изразито неповољних временских прилика током летњих месеци 2010. године (дуги и сушни период).

Када се анализирају подаци које су Комисији доставиле анкетирани млекаре, количина откупљеног млека у 2009. години износи близу 347 милиона литара, док наредне године једва премашује 325 милиона. Овај пад је нешто мањи и износи око 21 милион литара или 6%, у односу на „мањак“ од 46 милиона литара или 11% остварен у истом периоду на тржишту Републике Србије у целини, првенствено захваљујући увезеним количинама млека, од стране млекара ИМЛЕК и Сомболед, у циљу очувања степена искоришћености производних капацитета, о чему ће бити више речи у наставку анализе.

2.2. Репрезентативност узорка одабраних млекара

Агрегатни подаци о количинама откупљеног млека на годишњем нивоу, добијени од РЗС-а и ПКС-а показују минимална међусобна одступања. Према РЗС-у (табела бр. 7), укупно откупљена количина млека намењена даљој индустријској преради износи 723 милиона литара у 2009. години, односно 686 милиона литара годину дана касније. Према подацима добијеним од ПКС-а (табела бр. 8), на годишњем нивоу, у 2009. години, ове количине износе нешто више од 722 милиона литара, док су у 2010. године оне нешто испод 685 милиона литара. Сличне минималне разлике између ова два извора информација присутне су и када је реч о откупљеним количинама млека у периоду јун-децембар као релевантном и циљном временском интервалу предметне секторске анализе. Према подацима РЗС-а у периоду јун-децембар 2009. године, количина укупно откупљеног сировог млека износила је нешто више од 415 милиона литара, док је према подацима добијеним од ПКС-а она мања за свега пола милиона литара. И у 2010. години разлика између ових показатеља је готово идентична и незнатна, тако да према РЗС-у количина откупљеног млека у релевантном временском периоду износи близу 370 милиона литара, док је према ПКС-у ова количина такође мања за неких пола милиона литара у односу на податке добијених од РЗС-а.

Овако минимално изражена међусобна одступања агрегатних показатеља, омогућавају анализу на овај начин прикупљених података, са високим степеном поузданости за читав анализирани временски период.

Стављајући у однос укупне количине млека откупљеног од стране 15 анализираних млекара са њиховим агрегатним количина на годишњем нивоу, који су приказани у наредним табелама, а у циљу оцене репрезентативности узорка одабраних млекара анкетираних током анализе, могу се извући следећи закључци:

Табела бр. 8 *Подаци о учешћу 15 анализираних млекара у укупно откупљеним количинама млека у периоду јун-децембар у Републици Србији*

Републички завод за статистику (количина млека изражена је у литрима)					
2009. јануар-децембар	723,000,000	100.00%	2010. јануар-децембар	686,000,000	100.00%
јун - децембар	415,707,377	57.50 %	јун - децембар	369,315,044	53.84 %
откупљено млеко 15 млекара јун - децембар	346,628,649	83.38 %	откупљено млеко 15 млекара јун - децембар	325,666,729	88.18 %

Извор: Калкулације на бази података РЗС

У периоду јун-децембар 2009. године, укупне количине откупљеног млека у Републици Србији износе нешто више од 415 милиона литара, односно 57,5% од укупне количине откупљеног млека у тој календарској години (723 милиона литара). У истом том периоду, откуп млека од стране 15 анализираних млекара износи близу 347 милиона литара, што представља 83,38% укупне количине откупљеног млека у Републици Србији у периоду јун-децембар 2009. године (415 милиона литара). Када је реч о 2010. години, у анализираном периоду јун-децембар на територији Републике Србије укупно откупљена количина млека износи близу 370 милиона литара, или 53,84% од укупне количине откупљеног млека у тој календарској години (686 милиона литара). Количина откупљеног млека од стране 15 анкетираних млекара износи нешто више од 325 милиона литара или чак 88,18% од укупне количине откупљеног млека у анализираном периоду на територији Републике Србије (370 милиона литара).

Из претходних показатеља лако се уочава опадајући тренд у укупно откупљеним количинама млека на годишњем нивоу на тржишту Републике Србије у 2010. у односу на 2009. годину и то у апсолутном износу од око 37 милиона литара (са 723 на 686), односно за око 5%. У периоду јун-децембар овај пад достиже читавих 46 милиона литара (са 415 на 369) или 11%. Сличан опадајући тренд је присутан и ако се посматрају откупљене количине млека од стране анкетираних млекара у периоду јун-децембар 2010. у односу на 2009. годину, и то за 6%, односно за 21 милион литара, (са 347 на 326). Релативно нижа стопа опадања откупљених количина млека од стране анализираних млекара од 6%, у односу на пад укупно откупљених количина од 11% у анализираном периоду, утицала је на пораст тржишног учешћа анкетираних млекара у укупно откупљеним количинама млека у периоду јун-децембар 2010, у односу на 2009. годину и то са 83,38% на 88,18%.

Сви претходно презентирани подаци без сумње говоре о високом нивоу репрезентативности узорка одабраних 15 млекара, и самим тим утичу на далеко виши степен поузданости показатеља и резултата добијених овом анализом.

2.3. Месечне варијације у количинама откупљеног млека током анализираниог периода

За разлику од агрегатних података о количинама откупљеног млека на годишњем нивоу, којима располажу и РЗС и ПКС, податке о откупљеним количинама млека на месечном нивоу у 2009. и 2010. години у Републици Србији, Комисија је прибавила у сарадњи са ПКС, као једином државном институцијом која располаже оваквом врстом аналитичких података. Оваква врста података је од изузетног значаја за успешну реализацију саме секторске анализе и омогућава да се уоче на само месечне варијације у количинама откупљеног млека између појединих календарских година, већ и да се анализирају сезонска одступања у откупљеним количинама млека у оквиру исте календарске године. Имајући у виду да период јануар-мај у обе посматране календарске године није био предмет секторске анализе, подаци који се односе на овај период, биће предмет само кратких коментара, док ће тежиште разматрања, анализирања и закључивања бити управо на релевантном временском интервалу јун-децембар.

У табели која следи, приказани су подаци о месечним количинама откупљеног млека у обе календарске године, и то како у апсолутним износима (у хиљадама литара), тако и у релативном износу, односно учешћу откупљеног млека у одређеном месецу (%) у односу на укупну годишњу откупљену количину (100%). На овај начин приказани подаци омогућавају да се детерминишу апсолутно и релативно изражене како максималне, тако и минималне месечне количине откупљеног млека и да се открију тзв. сезонски *peak*-ови који су мање или више присутни из године у годину у овој пословној активности.

Коначно, расположивост ових аналитичких података, је омогућила још једну проверу претходно исказане (на бази агрегатних показатеља) оцене репрезентативности узорка одабраних млекара анкетираних током анализе.

Табела бр. 9 *Подаци о месечно израженим откупљеним количинама млека у 2009. и 2010. години у Републици Србији и учешће 15 анализираних млекара у укупно откупљеним количинама*

Откупљено сирово млеко по месецима - извор ПКС					
2009	000 литара	%	2010	000 литара	%
јануар	59,696	8.27	јануар	61,292	8.95
фебруар	58,626	8.12	фебруар	58,576	8.55
март	62,049	8.59	март	67,602	9.87
април	63,093	8.74	април	62,875	9.18
мај	63,424	8.78	мај	65,840	9.61
Укупно јан - мај	306,888	42.50		316,185	46.16
јун	65,862	9.12	јун	58,321	8.52
јул	60,374	8.36	јул	53,674	7.84
август	61,847	8.57	август	52,688	7.69
септембар	57,024	7.90	септембар	54,556	7.97
октобар	57,721	7.99	октобар	50,979	7.44

Откупљено сирово млеко по месецима - извор ПКС					
2009	000 литара	%	2010	000 литара	%
новембар	54,506	7.55	новембар	46,821	6.84
децембар	57,826	8.01	децембар	51,693	7.55
Укупно јануар – дец.	722,048	100.00		684,917	100.00
јун-дец.	415,160	57.50	јун-дец	368,732	53.84
Откупљено млеко, 15 млекара, јун-дец	346,629	83.49		325,667	88.32

Извор: Привредна комора Србије

Највећа одступања у количинама откупљеног сировог млека у периоду јануар – мај у обе посматране календарске године, приметна су у месецу марту. У овом месецу 2010. године количина откупљеног сировог млека премашује ону из 2009. за читавих 5,5 милиона литара. И у јануару и мају откупљена количина млека у 2010. години превазилази количине откупљене у тим месецима годину дана раније али у битно мањем обиму од око 1,5 милиона литара месечно. Најстабилнији откуп млека присутан је током фебруара и априла, са максималним одступањем од око 200 хиљада литара у корист откупљених количина у 2009. години. Према овако израженим показатељима, било је реално очекивати да ће укупне количине откупљеног сировог млека у 2010. години бити знатно веће од оних из претходне године. На то указују и подаци о релативном учешћу откупљених количина сировог млека у периоду јануар – мај, у односу на укупно откупљене количине изражене на годишњем нивоу. У првих пет календарских месеци 2009. године, откупљено је 42,50% (близу 307 милиона литара) укупних годишњих откупљених количина од 722 милиона литара, док у истом периоду годину дана касније ово учешће износи чак 46,16%, у односу на укупну годишњу откупљену количину (685 милиона литара) односно 316 милиона литара. То значи да је у овом периоду откупљено **9 милиона литара сировог млека више** у односу на исти период 2009. године.

Када је у питању релевантни временски интервал за спровођење предметне секторске анализе (јун-децембар), услед изузетно неповољних временских прилика током летњих месеци 2010. године, о којима је већ било речи у претходном делу ове анализе, подаци о откупљеним количинама сировог млека показују сасвим другачији негативан тренд промена у 2010. у односу на 2009. годину.

Већ у јуну месецу 2010. године откупљене количине сировог млека мање су за читавих 7,5 милиона литара у односу на исти период у претходној години. У јулу месецу овај пад износи нешто мање од 7 милиона литара, док у августу он постаје још израженији, и достиже свој максимални износ од читавих 9 милиона литара на месечном нивоу. Септембра 2010. године ситуација се само незнатно и краткорочно побољшава, тако да „мањак“ откупљеног млека, у односу на исти месец претходне године износи 2,5 милиона литара. У сва три преостала месеца до краја године негативан тренд поново јача, што за последицу има даљи пад откупљених месечних количина сировог млека. Тако на пример у октобру он износи близу 7 милиона литара, у новембру близу 8, а у децембру нешто више од 6 милиона литара млека.

И подаци о релативном учешћу откупљених количина сировог млека у овом периоду, у односу на укупно откупљене количине изражене на годишњем нивоу, указују на драстичне последице неповољних временских прилика. За разлику од 2009. године када учешће откупљених количина сировог млека у периоду јун - децембар у укупним годишњим откупљеним количинама од 722 милиона литара износи 57,50% (око 415 милиона литара), у 2010. години оно бележи пад на свега 53,84% учешћа у укупним годишњим количинама откупљеног млека (685 милиона литара) и износи нешто мање од 369 милиона литара. **Збирни негативни ефекат у количинама откупљеног сировог млека у периоду јун – децембар 2010. године у односу на исти период претходне 2009. године на крају достиже читавих 46 милиона литара.**

Када су у питању месечна одступања условљена сезонским варијацијама током календарске године, која настају услед разлика у квалитету исхране крава током зимских месеци, климатских фактора који утичу на квалитет испаше током пролећа и лета итд., приметна је и разлика са становишта периода (месеца) у којима је остварен максималан, односно минималан откуп количина сировог млека између ове две календарске године. Тако на пример у 2009. години апсолутни максимум откупљених количина сировог млека остварен је у месецу јуну (близу 66 милиона литара), док је апсолутни минимум забележен у месецу новембру (54,5 милиона литара). И у 2010. години, у месецу новембру откупљена је најмања количина сировог млека, нешто мање од 47 милиона литара. Међутим за разлику од 2009. године, апсолутни максимум откупљених количина млека реализован је у месецу марту и износи више од 67,5 милиона литара. Овоме је у највећој мери допринела блага и кратка зима, без пуно снега, што је омогућило испашу стоке раније него што је то уобичајено. И овај показатељ сам по себи указује на климатске специфичности током читаве 2010. године, односно на благу и кратку зиму и дуго, врело и сушно лето. Посматрајући десетогодишњи просек, такође се може увидети да се максималне количине сировог млека откупљују током периода мај – јун, док се месец новембар, у читавом низу календарских година, појављује као период са апсолутним минимумом откупљеног млека. **На идентичне сезонске варијације указују и откупне цене сировог млека, које на супрот откупљеним количинама, свој максимум бележе крајем године (новембар – децембар), док су најниже управо у периоду мај – јули када је понуда сировог млека највећа.**

Најзад, када је у питању оцена репрезентативности узорка одабраних и током секторске анализе анкетираних млекара са становишта аналитичких података, подаци исказани у претходној табели само потврђују раније изречену оцену о високом нивоу репрезентативности узорка. Учешће 15 анкетираних млекара у укупним количинама откупљеног сировог млека у анализираном периоду јун – децембар 2009. године износи 83,49%, а годину дана касније оно достиже читавих 88,32%, чиме се у још већој мери потврђује високи степен поузданости резултата и закључака предметне анализе.

2.4. Пондерисане просечне откупне цене млека

Како је већ раније поменуто, према званичним подацима Републичког завода за статистику, просечна годишња откупна цена крављег млека у Србији у 2009. години износила је 20.80 динара док је у 2010. години износила 22.57 динара.

Табела бр. 10 *Просечна годишња откупна цена крављег млека у Србији, 2001-2010.г*

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кравље млеко	10.95	10.61	10.85	12.72	14.21	15.18	18.44	23.70	20.80	22.57

Извор: Републички завод за статистику

Из претходне табеле може се видети да постоје значајна варирања откупне цене млека, као основног извора зараде примарних произвођача, у периоду 2001-2010 године. Посебно је изражен скок откупне цене млека у 2007. и 2008. години. Разлози за овакав пораст цене су, између осталих, лоше временске прилике и борба прерађивача за сировину као и повољне државне стимулације које су привукле велики број произвођача млека да кредитним средствима финансирају изградњу фарми крава. Тако су на пример у 2007. премије за млеко износиле 3 динара у брдско планинским подручјима и 2 динара у равничарским подручјима док су у 2008. години оне биле 2,4 динара у брдско планинским подручјима и 1,4 динара по литру млека у равничарским подручјима. Међутим, са падом откупних цена и државних стимулација у 2009. и 2010. години, многи прерађивачи су наишли на проблем отплате кредита и затворили су своје фарме, што је свакако утицало на смањење фонда млечних крава⁹.

Из наведеног примера може се закључити да су мере аграрне политике, конкретно премије за сирово млеко као подстицајна мера, али и структуралне мере у сектору млекарства у значајној мери непредвидиве и склоне честим променама, што дестимулише произвођаче млека у Србији. Краткорочне мере аграрне политике могу дати резултате али се већ након две или три године, након њихових честих измена, испостави да од краткорочних мера пољопривредни произвођачи могу имати више штете него користи. Уколико упоредимо мере на годишњем нивоу приметне су њихове значајне варијације од године до године, а неретко су оне присутне и у току једне године, што је узимајући у обзир карактер млекарства као делатности, потпуно непримерено и не доприноси стабилизацији и подстицању развоја саме делатности. Непредвидивост и променљивост државних мера у сектору млекарства посебно негативно утиче на мале примарне произвођаче млека, који су и најбројнији, и чија је појединачна тржишна моћ незнатна а посао врло често на ивици исплативости, што све заједно негативно опредељује тржишну утакмицу на пољу производње и откупа млека.

Анкетираним млекарама је у току анализе послат захтев да, између осталог, доставе податке о количинама откупљеног сировог млека на домаћем тржишту уз навођење просечне откупне цене по литру за сваку класу посебно са објашњењем начина на који се млеко различитих класа даље користи у преради. Само су млекаре ИМЛЕК, Млекара Суботица и Млекопродукт Зрењанин доставиле податке о откупљеним количинама сировог млека по различитим класама као и откупне цене за сваку класу појединачно.

⁹ „Анализа конкуренције и тржишне концентрације у сектору млекарства у Србији“, др Драган Лончар, 2010. година.

Такође наведено је да се различите класе млека које улазе у фабрику, наменски троше у преради у млеко и млечне производе. Сирово млеко екстра класе користи се за производњу пастеризованог, стерилизованог млека и стерилизованих и ферментисаних производа. Сирово млеко I класе користи се за производњу ферментисаних производа и сирева док се сирово млеко II класе користи за производњу ферментисаних производа, сирева и млека у праху. Остале млекаре доставиле су податке о откупљеним количинама и просечним откупним ценама за млеко са напоменом да „млекара не откупљује млеко различитих класа односно да се сво откупљено млеко меша и тако сједињено даље користи за прераду“. Приликом израчунавања просечне откупне цене млека које су млекаре плаћале откупљивачима у посматраном периоду јун-децембар 2009 и 2010. године коришћена је **просечна пондерисана откупна цена номинално изражена**¹⁰. Просечна цена плаћена по јединици, као мера централне тенденције у економској статистици, представља аритметичку средину а израчунава се тако што се збир цена подели са њиховим укупним бројем. Међутим, уколико је приликом сваке куповине купљен различит број јединица (количина) по различитој цени, за израчунавање просечне цене користи се метод „просечне пондерисане цене“ која представља просечну цену плаћену по јединици и израчунава се тако што се укупна вредност набављене количине (количина x цена) подели са бројем откупљених јединица (количином откупа). Другим речима, просечна цена је у том случају „пондерисана“ купљеним количинама односно одређивањем важности количине откупљеног млека приликом израчунавања средње вредности откупне цене. На основу достављених података у току анализе дошло се до следећих података:

Табела бр. 11 *Просечне пондерисане откупне цене сировог млека у периоду јун-децембар 2009 и 2010*

Млекара	2009.	2010.	индекс цена 10/09
ИМЛЕК	х	х	х
Млекара Суботица	х	х	х
Млекопродукт, Зрењанин	х	х	х
Сомболед	х	х	х
Лазар, Блаце	х	х	х
Милкоп, Рашка	х	х	х
Нишка млекара	х	х	х
Млекара Лозница	х	х	х
Границе, Младеновац	х	х	х
Кикиндска индустрија млека	х	х	х
Младост, Крагујевац	х	х	х
Млекара Плана	х	х	х
Млекара Шабац	х	х	х

¹⁰ све промене у откупним ценама млека (појединачне или просечне) изражене су у номиналном износу

Млекара	2009.	2010.	индекс цена 10/09
Екомлек, Каоник	x	x	x
Кић компану	x	x	x
Просечна цена	21.26	24.93	118

Извор: Калкулације на основу достављених података од стране млекара

(Подаци из Табеле бр. 11 представљају заштићене податке)

Графикон бр. 3 *Кретање просечних пондерисаних откупних цена у 2009 и 2010. години*

(Подаци у Графикону бр. 3 представљају заштићене податке)

Најниже откупне цене сировог млека плаћале су Млекара Лозница, Кикиндска индустрија млека, Лазар Блаце и Млекара Плана са просечним откупним ценама нижим од просека за Републику Србију у 2009. години. Највише откупне цене сировог млека плаћале су Нишка млекара, ИМЛЕК и Млекопродукт Зрењанин, док су по откупним ценама најближим просечној, млеко откупљивале млекаре у Крагујевцу и Шапцу. У 2010. години највише откупне цене плаћају Нишка млекара, Границе Младеновац, ИМЛЕК и Кић компану а најниже Млекара Лозница, док је Кикиндска индустрија млека млеко набављала по ценама на нивоу просечне цене. Просечне пондерисане цене које су млекаре плаћале примарним произвођачима млека у 2010. години у просеку су порасле 18% у односу на просек из 2009. године. Распон цена које су млекаре плаћале примарним произвођачима према достављеним месечним подацима за 2009. годину је 16,58-30,45 дин/л док је у 2010. години распон између најниже и највише цене 17,75-33,45 дин/л.

Уколико се посматрају појединачни подаци о откупним ценама које су млекаре плаћале примарним произвођачима по месецима, у периоду јун – децембар, у 2009 години уочава се благо узлазни тренд цена и њихово повећање у просеку за 15% у децембру у односу на месец јун, док је у 2010. години тај раст по месецима знатно израженији, тренд раста је знатно интензивнији тако да пораст у децембру месецу у односу на јун исте године у просеку износи 30%.

Највише месечне откупне цене сировог млека, млекаре су плаћале у зимским месецима и то 14 млекара у децембру и 1 у новембру у 2010. години, док је у 2009. години у децембру 8 од 15 млекара и новембру 5 млекара плаћало максималне цене по литру млека. Најниже откупне цене сировог млека млекаре су плаћале у летњим месецима и то у јуну (12 млекара у 2010 односно 9 у 2009. години) и у јулу (3 млекаре у 2010.г. и 4 у 2009. години).

Иако је раније већ поменуто, у делу у коме су упоређиване просечне откупне цене сировог млека у региону, потребно је још једном истаћи да су у односу на земље у окружењу откупне цене млека у Србији најниже у региону, да постоји велики распон цена између највише и најниже откупне цене коју плаћају прерађивачи млека и да је износ државних субвенција у виду премија по литру млека најнижи у односу на остале земље из окружења.

2.5 Откупљено млеко из увоза

У посматраном временском интервалу, у узорку од 15 млекара које су доставиле податке за потребе израде секторске анализе, само две млекаре, ИМЛЕК и Сомболед, доставиле су податке о купљеним количинама сировог млека из увоза. До октобра 2009. године није било увоза сировог млека од стране млекара које су обухваћене анализом.

Млекара Сомболед је у 2009. години увозила сирово млеко у новембру и децембру у количини од х литара док је у 2010. години сирово млеко увозила у месецима: јул, август, септембар и децембар. Просечна откупна цена увозног млека по јединици достављена је само за месеце јул, август и септембар у 2010. години. ХХ Млекара ИМЛЕК је у 2009. години укупно увезла х литара сировог млека док је у 2010. години тај износ х % већи. У наставку је табела у којој су приказане увезене количине сировог млека по месецима од стране ИМЛЕК-а.

Табела бр. 12 Увоз сировог млека по месецима - ИМЛЕК, 2009-2010. година

Увоз у л	јун	јул	август	септембар	октобар	новембар	децембар	укупно
2009. г	0	0	0	0	х	х	х	х
2010. г	х	х	х	х	х	х	х	х

Извор: Достављени подаци од стране млекаре

(Подаци из Табеле бр. 12 представљају заштићене податке)

Поређењем увезених количина по месецима, не могу се уочити одређени обрасци односно правила за посматрани период, износи по месецима врло су неуједначени и не осликавају цикличности или периодичности у било ком упоредном прегледу. У 2009. години највећа количина увезеног млека је у октобру, затим се у новембру смањује за х а у децембру за још х док је у 2010. години износ увезеног млека у јулу х% већи у односу на јун, затим се у августу смањује за х у септембру расте за х , стабилан је у октобру, док у новембру и децембру има изразито узлазни тренд. ХХ

Табела бр. 13 Количине увезеног сировог млека – месечни ланчани индекси, ИМЛЕК

Ланчани индекси	јун	јул	август	септембар	октобар	новембар	децембар
2009	0	0	0	0	х	х	х
2010	х	х	х	х	х	х	х

Извор: Калкулације на бази достављених података

(Подаци из Табеле бр. 13 представљају заштићене податке)

Уколико упоредимо месечне увезене количине у односу на базни период, што би у овом случају представљао први месец у календарској години у коме ИМЛЕК почиње да увози млеко тј. октобар у 2009. години и јун у 2010. години, не може се извући закључак о било каквој правилности у кретању увезених количина која би даље упућивала на одређене законитости. Базни месец у 2009. је октобар који је по количинама увезеног млека

предњачи у тој години. Увезене количине млека у новембру и децембру мање су за x у новембру односно више од x у децембру у односу на базни месец. У 2010. години базни месец је јун. Количина увезеног млека се до краја посматраног периода у 2010. (у децембру) повећала више него x пута. Количине увезеног сировог млека су већ наредног месеца (јул) повећане више него x пута док је количина у августу x већа него у јуну. Количина увезеног сировог млека у септембру и октобру је на приближно једнаком нивоу док су за новембар и децембар изражени високи индекси раста увезених количина. Новембарска количина увезеног млека већа је x пута од јунске док је децембарска количина увезеног сировог млека x пута већа од количине увезене у јуну те године. И поред увезених количина укупна количина откупљеног сировог млека је мања у овим месецима (подаци у Табели бр. 16.)

Табела бр. 14 *Количине увезеног сировог млека базни индекс ИМЛЕК, 2009. год. (октобар=100) и 2010. год (јун=100)*

Базни индекс	<i>јун</i>	<i>јул</i>	<i>август</i>	<i>септембар</i>	<i>октобар</i>	<i>новембар</i>	<i>децембар</i>
2009	0	0	0	0	x	x	x
2010	x	x	x	x	x	x	x

Извор: Калкулације на бази достављених података
(Подаци из Табеле бр. 14 представљају заштићене податке)

Приликом анализе достављених података стављени су у однос количина увезеног млека по месецима и укупна количина сировог млека која је у млекари ИМЛЕК утрошена за укупну производњу у одређеном месецу (за пастеризовано и стерилизовано млеко и све млечне производе). Ови односи варирају, па се у периоду октобар 2009. - октобар 2010. године они крећу у распону од 0-5% до јула 2010. године. У новембру и децембру 2010. године, учешће увезеног млека у укупно утрошеним количинама у производњи вишеструко расте тако да је оно у новембру месецу x пута веће док се у наредном месецу овако увећани износ дуплира и достиже свој максимум од 10-20%.

Табела бр. 15 *Учешће увезених количина у укупно утрошеним количинама за производњу млека и млечних производа, ИМЛЕК*

Учешће увезених количина	<i>јун</i>	<i>јул</i>	<i>август</i>	<i>септембар</i>	<i>октобар</i>	<i>новембар</i>	<i>децембар</i>
2009	0	0	0	0	0-5	0-5	0-5
2010	0-5	0-5	0-5	0-5	0-5	5-10	10-20

Извор: Калкулације на бази достављених података
(Подаци из Табеле бр. 15 представљају заштићене податке)

У наредној табели приказане су и осцилације у укупно откупљеним количинама сировог млека на месечном нивоу у оквиру анализираног временског периода (ланчани индекс),

као и структура откупљеног сировог млека са становишта откупљених количина на домаћем тржишту и из увоза.

Табела бр. 16 *Однос укупно увезеног млека и укупно откупљеног сировог млека - ИМЛЕК*

2009	Укупно откупљено	Ланчани индекс	Откуп на домаћем тржишту	Учешће %	Откуп из увоза	Учешће %
јун	х	х	х	100.00	0	0.00
јул	х	х	х	100.00	0	0.00
август	х	х	х	100.00	0	0.00
септембар	х	х	х	100.00	0	0.00
октобар	х	х	х	90-100	х	0-5
новембар	х	х	х	90-100	х	0-5
децембар	х	х	х	90-100	х	0-5
2010	Укупно откупљено	Ланчани индекс	Откуп на домаћем тржишту	Учешће %	Откуп из увоза	Учешће %
јун	х	х	х	90-100	х	0-5
јул	х	х	х	90-100	х	0-5
август	х	х	х	90-100	х	0-5
септембар	х	х	х	90-100	х	0-5
октобар	х	х	х	90-100	х	0-5
новембар	х	х	х	90-100	х	5-10
децембар	х	х	х	80-90		10-20

Извор: Калкулације на бази достављених података

(Подаци из Табеле 13. представљају заштићене податке)

У претходној табели стављени су у однос количина сировог млека набављена на домаћем тржишту и количина увезеног сировог млека у укупно откупљеном сировом млеку од стране ИМЛЕК-а, као и кретање укупно откупљених количина сировог млека по месецима посматрано кроз промене ланчаног индекса. Количине укупно откупљеног сировог млека по месецима јун –децембар 2009. године осцилирају у распону +/- 5% док су осцилације откупљених количина сировог млека по месецима у 2010. години још мање. Уколико у анализу укључимо и структуру откупљеног млека по изворима набавке односно разликујемо количине набављене на домаћем тржишту и количине из увоза примећујемо значајно израженије осцилације у учешћу овако дефинисаних извора набавке у укупним количинама откупљеног млека и то нарочито у 2010. години када учешће увезеног млека у укупној количини откупљеног млека по месецима расте од 0-5% у јуну до 10-20% у децембру.

Уколико узмемо у обзир чињеницу да количине утрошеног сировог млека за производњу по месецима немају овако изражен тренд осцилација као количине увезеног млека по месецима, може се претпоставити да су прерађивачи млека

евентуални недостатак сировог млека на домаћем тржишту надоместили увезеним количинама како би обим производње и степен искоришћености производних капацитета одржали на приближно истом нивоу. Са друге стране услед чињенице да је укупна количина помуженог крављег млека у 2010. години мања у односу на претходну за свега 1,1% тешко је поверовати да је недостатак сировог млека одговарајућег квалитета на страни понуде „принудио“ прерађиваче на увоз 50% скупље сировине. Много је вероватније да због ниских откупних цена ове сировине његови произвођачи нису били мотивисани да сирово млеко понуде прерађивачима. Наиме, у овој ситуацији, под претпоставком постојања довољних количина квалитетног сировог млека на страни понуде, прерађивачи су имали могућност избора између увоза скупље сировине и уговорања виших откупних цена сировог млека са њиховим произвођачима. Очигледно је да се пословна политика прерађивача определила за увозну варијанту у случају две млекаре које су увозиле млеко док су остале анализирани млекаре откупљивале сирово млеко на домаћем тржишту.

2.6. Откупне цене увозног сировог млека

Откупна цена увезеног сировог млека била је знатно виша од откупне цене сировог млека на домаћем тржишту. Податке о износу откупне цене увезеног млека у посматраном периоду можемо анализирати на основу података које су једине две млекаре које су увозиле сирово млеко, Млекара Сомболед и ИМЛЕК, доставиле Комисији за заштиту конкуренције.

Млекара Сомболед је доставила податке о просечној откупној цени сировог увезеног млека за месеце јул, август и септембар 2010. године. XX У летњим месецима 2010. године просечна откупна цена млека из увоза била већа за 20-30% од откупне цене плаћане примарним произвођачима на домаћем тржишту. Другим речима, домаће млеко је на тржишту откупа, током летњих месеци те године било јефтиније у просеку за 20-30%. Највећа разлика у откупној цени по литру забележена је у јулу месецу, у августу она је нешто нижа док је у септембру ова разлика најнижа. XX

Табела бр. 17 Упоредни преглед откупних цена увозног и домаћег сировог млека – Млекара Сомболед, 2010.година

Упоредни преглед	јул	август	септембар
Увозно сирово млеко	х	х	х
Сирово млеко на домаћем тржишту	х	х	х
Индекс цена: увозно млеко/млеко на дом.тржишту	х	х	х

Извор: Калкулације на бази достављених података

(Подаци из Табеле бр. 17 представљају заштићене податке)

Такође треба истаћи да је Млекара Сомболед доставила само податке о количинама откупљеног сировог млека у новембру и децембру 2009. године као и у децембру 2010. године, а да нису достављени подаци о откупним ценама увезеног млека у тим месецима, услед чега ова два месеца нису могла бити обрађена у анализи.

Млекара ИМЛЕК је, као што је већ констатовано, почела да увози сирово млеко у октобру 2009. године. Просечне откупне цене увозног млека у просеку су биле око 50-60% више од просечних откупних цена сировог млека које је млекара плаћала примарним произвођачима у Србији.

У наставку следи табела са упоредним подацима о нивоу месечних откупних цена сировог млека са домаћег тржишта и из увоза током анализираног периода.

Табела бр. 18 Упоредни преглед цена увозног млека – ИМЛЕК, 2009-2010

2009	увозно сирово млеко	сирово млеко на домаћем тржишту	Индекс цена: увозно млеко/млеко на дом.тржишту
октобар	х	х	х
новембар	х	х	х
децембар	х	х	х
2010			
јун	х	х	х
јул	х	х	х
август	х	х	х
септембар	х	х	х
октобар	х	х	х
новембар	х	х	х
децембар	х	х	х

Извор: Калкулације на бази достављених података
(Подаци из Табеле бр. 18 представљају заштићене податке)

Уз податке о месечним подацима о откупу сировог млека које је ИМЛЕК доставио наведено је да цена сировог млека за куповину из увоза поред цене млека подразумева и транспортне трошкове, трошкове царине, ветеринарске инспекције и остале дажбине.

Такође треба узети у обзир и чињеницу да овако високу цену сировог млека из увоза највише опредељује цена сировог млека која је у окружењу знатно виша него у Србији. У Хрватској и ЕУ износи 0,32 еуроценти по литру док је у Босни и Херцеговини 28 еуроценти (уколико прерачунамо 0,28 односно 0,32 еуроценти према званичном средњем курсу НБС на дан 31.12.2009. г., литар млека износи 26,93 динара односно 30,77 динара док у 2010. години цена сировог млека у окружењу прерачуната у динаре према званичном средњем курсу НБС на дан 31.12.2010. год износи 29,54 динара за 0,28 еуроценти односно 33,76 динара за 0,32 еуроценти) и при том је у случају увоза на ову цену потребно додати трошкове царине (према расположивим информацијама, царинске стопе на увоз сировог млека из ЕУ износе 20% док је царинска стопа на увоз сировог млека из земаља ЦЕФТА 0%), транспорта, остале дажбине као и трошкове инспекцијског

надзора. Узимајући у обзир висину цене увозног сировог млека можемо закључити да економска рачуница прерађивача на домаћем тржишту никако не иде у прилог куповини сировог млека из увоза. Једини закључак који се намеће је да је ова куповина оправдана уколико на домаћем тржишту **није могуће купити потребну количину сировог млека одговарајућег квалитета од домаћих примарних произвођача.** У том случају произвођач врши интервентни увоз као меру компензације за недовољну понуду сировог млека као основне сировине у процесу производње на домаћем тржишту, а све у циљу одржања степена искоришћености производних капацитета и нивоа производње. Једино на тај начин, не долази до смањења произведених количина млека и млечних производа, док се очувањем истог степена искоришћења инсталисаних производних капацитета спречава пораст фиксних трошкова по јединици производа. Једини неповољни ефекат по произвођаче је **повећање варијабилних трошкова производње који проистичу из набавке скупље сировине.** Јачина и степен овог ефекта су у директној сразмери са учешћем увозног сировог млека у укупним количинама ове сировине неопходне за месечну производњу. У коначном билансу међутим, **повећање варијабилних трошкова производње има мањи негативан утицај на рентабилност пословања учесника на тржишту од смањења степена искоришћености производних капацитета.** Ово из разлога што смањење степена искоришћености производних капацитета, поред повећања износа фиксних трошкова по јединици производа, што утиче на повећање цене коштања млека и млечних производа, може да доведе и до пораста продајних цена ових производа. Истовремено, као последица смањења произведених количина млека и млечних производа намењених продаји на тржишту, долази и до смањења прихода од продаје, што директно утиче на степен рентабилности пословања учесника на тржишту.

IV ПРОИЗВОДЊА И ПРЕРАДА МЛЕКА И МЛЕЧНИХ ПРОИЗВОДА

1. Инсталисани капацитети за производњу и прераду млека и млечних производа

Са становишта критеријума инсталисаних производно-прерађивачких капацитета, Комисија је све млекаре од којих су затражени подаци у посматраном периоду, поделила у три основне групе. У прву групу сврстане су млекаре чији инсталисани, максимални дневни производно-прерађивачки капацитети износе више од 200.000 литара млека. Највећим инсталисаним капацитетима у овој групи располажу млекаре компаније ИМЛЕК, и чине их капацитети Млекаре у Београду, Новом Саду и Зајечару. Млекаре у Земуну и Зајечару су постале саставни део ИМЛЕК-а крајем 2006 године, док је Новосадска млекура овом пословном систему припојена годину дана касније. Млекура Суботица располаже дневним капацитетима прераде млека од близу x литара и заједно са ИМЛЕК-ом припада млекурама у власништву DFG-а, чији укупни капацитет групе износи близу x литара. У прву групу млекура, сврстани су и Сомболед и Шабачка млекура. Током израде секторске анализе, Шабачка млекура је наговестила повећање својих производних могућности, који би по окончању потребних инвестиција достигли капацитет од близу x литара млека дневне прераде.

Другу групу млекура чине оне са производним капацитетима од 100.000 до 200.000 литара дневне прераде млека. Овде спадају Милкоп Рашка, Нишка млекура и Младост из Крагујевца (Meggler). Посебно треба истаћи да је Милкоп управо у 2010. год. дуплирао своје производне капацитете који су дотле износили 80.000 литара млека.¹¹ Најзад, трећу групу млекура чине оне са капацитетима до 100.000 литара млека дневне прераде. У овој групи Лазар Блаце и Границе Младеновац предњаче у односу на остале учеснике на тржишту. За њима следе Кић Сопрану, Млекопродукт Зрењанин и Кикиндска индустрија млека. У групу млекура са најмањим инсталисаним капацитетима спадају Екомлек Каоник, Млекура Лозница и Млекура Плана.

У наставку следи табеларни и графички преглед максималних инсталисаних дневних прерађивачких капацитета по анализираним млекурама.

Табела 19. Максимални инсталисани дневни прерађивачки капацитети млекура у литрима

Рбр	КАПАЦИТЕТИ МЛЕКАРА	max L/дневно
1	Млекаре у саставу <i>DANUBE FOODS GROUP B.V.</i>	x
	ИМЛЕК, ИМПАЗ, Земунска и Новосадска млекура	x

¹¹ податак јавно доступан, објављен на сајту млекуре Милкоп Рашка

Рбр	КАПАЦИТЕТИ МЛЕКАРА	мах L/дневно
2	Млекара Суботица	x
3	Млекара Шабац	x
4	Сомболед, Сомбор	x
5	Милкоп, Рашка	x
6	Нишка млекара	x
7	Младост, Крагујевац	x
8	Лазар, Блаце	x
9	Границе, Младеновац	x
10	Кић компану, Крагујевац	x
11	Млекопродукт, Зрењанин	x
12	Кикиндска индустрија млека	x
13	Екомлек, Каоник	x
14	Млекара, Лозница	x
15	Млекара Плана	x

Извор: Подаци достављени од стране млекара

(Подаци из табеле Бр. 19. представљају заштићене податке)

График 4. *Максимални дневни прерађивачки капацитети 15 анализираних млекара*

(подаци из Графика бр. 4 представљају заштићене податке)

Уколико посматрамо структуру инсталираних капацитета са становишта производног асортимана финалних производа, можемо уочити неколико основних различитих врста капацитета за прераду сировог млека и то: капацитете за производњу пастеризованог и стерилизованог млека (тзв. конзумно млеко), капацитете за производњу ферментисаних производа (јогурт, павлака, кисело млеко итд.), и најзад капацитете за производњу сирева, маслаца и млека у праху. Структура прераде млека указује на различиту пословну оријентисаност млекара ка одређеним типовима производа. У највећем броју посматраних млекара производни капацитети су претежно оријентисани на производњу течних млечних производа: пастеризованог, стерилизованог млека и ферментисаних млечних производа (јогурт, павлака, кисело млеко итд.), док је производња чврстих млечних производа (сиреви, павлаке, намази, маслац, млеко у праху итд.) значајно мања. Тако на пример, капацитети за производњу конзумног млека и ферментисаних производа у млекари ИМЛЕК и Млекари Суботица чине највећи део укупно инсталираних прерађивачких капацитета. Када су у питању остале анализираних млекаре ситуација је следећа: Сомболед (x капацитета је за прераду млека у конзумно млеко и ферментисане производе док је x капацитета за прераду у разне врсте сира), Млекара Шабац (50-60% капацитета за прераду у конзумно млеко и ферментисане производе док је 40-50% капацитета за прераду у разне врсте сира), Нишка млекара (70-80% капацитета је за прераду у конзумно млеко и ферментисане производе, 20-30% капацитета за прераду у разне врсте сира), Млекара Лозница (60-70% капацитета за конзумно млеко и ферментисане производе, 10-20% за производњу сира и 20-30% за производњу маслаца),

Кић company (70-80% за конзумно млеко и ферментисане производе и 20-30% за производњу сира), Млекара Младост (не постоје прецизни подаци о структури производних капацитета иако на основу података о произведеним количинама млека и млечних производа можемо закључити да је око 40-50% сировог млека утрошено за производњу пастеризованог млека док је остатак сировог млека утрошен за производњу осталих млечних производа), Границе Младеновац (70-80% капацитета за прераду у конзумно млеко и ферментисане производе и 20-30% у сиреве) и Млекара Плана (80-90% капацитета је за производњу конзумног млека и ферментисаних производа).

Мањи број млекара у свом производном асортиману бави се претежно производњом сира и других чврстих млечних производа док производња конзумног млека и ферментисаних млечних производа у далеко мањој мери учествује у производном асортиману тих млекара. Дobar пример овакве пословне оријентације представљају управо Кикиндска Индустрије Млека која своју прераду базира на претежној производњи сира као и Лазар Блаце који у структури капацитета имају 80-90% капацитета намењених за ову производњу. Остале млекаре које имају значајно учешће капацитета за производњу сира су Милкоп Рашка (60-70% капацитета) и Млекопродукт Зрењанин са 30-40%. Осим њих Зајечарска млекара, која послује у оквиру ИМЛЕК-а, једина има инсталисане капацитете за производњу млека у праху и то 50-60% укупних капацитета чине управо ови капацитети, док преосталих 40-50% чине капацитети за производњу сира, док производња конзумног млека и ферментисаних млечних производа уопште није заступљена. За разлику од претходно поменутих, неке и то углавном мање млекаре као нпр. Екомлек Каоник, имају инсталисане капацитете искључиво за производњу сира и маслаца.

Према агрегатним подацима о сектору млекарства у Србији објављеним у Закључку о усвајању националног програма за пољопривреду од 2010. до 2012. године наведен је податак да је у Србији регистровано 201 млекара. Од тога је :

- **29** индустријских млекара са дневним прерађивачким капацитетима од преко 20.000 литара млека (у ову групу по наведеном критеријуму спада свих 15 млекара које су анализирани), или 15% од укупног броја млекара, а код којих је степен искоришћености капацитета око **90%**,
- **97** млекара односно 48% од укупног броја, чине млекаре са средњим капацитетима прераде до 20.000 литара млека дневно којима је искоришћеност инсталисаних капацитета на врло ниском нивоу од **6%** док је
- **75** малих занатских млекара односно 37% од укупног броја млекара, чине млекаре којима је дневни капацитет прераде до 3.000 литара а степен искоришћености капацитета на забрињавајућих **4%**.

На основу претходно исказаних података, може се извући закључак да се просечна искоришћеност капацитета регистрованих млекара у анализираним периоду, кретала на нивоу од око 60%. За очекивати је да ће доћи до смањења броја активних млекара и да ће опстати искључиво оне које својим обимом и/или квалитетом производа буду у стању да остваре профит. Само даљим инвестирањем средстава, у циљу прилагођавања стандардима ЕУ, повећаће се конкурентна способност ових учесника, као на домаћем, тако и на тзв. „извозним тржиштима“.

2. Производња и прерада млека и млечних производа

У наредном делу анализе посебну пажњу посветићемо агрегатним подацима о произведеним количинама конзумног млека са једне и свих осталих врста млечних производа са друге стране, од стране анкетираних млекара током анализираних временског периода. Анализираће се такође и структура прерађеног млека на две претходно дефинисане групе производа (конзумно млеко и млечни производи) за сваку појединачну млеку из одабраног узорка на годишњем нивоу. На самом крају, следи упоредни преглед који ће омогућити да се у потпуности сагледају све евентуалне промене у структури овако дефинисаног производног асортимана између календарских година обухваћених предметном анализом.

2.1 Агрегатни подаци о произведеним количинама млека и млечних производа

Претходно приказану табелу бр. 7 *Агрегатни показатељи количина откупљеног сировог млека намењеног индустријској преради*, употпунићемо са агрегатним подацима о укупним количинама произведеног пастеризованог и стерилизованог (конзумног) млека, као и са подацима о укупним количинама сировог млека утрошеног у производњи свих осталих врста млечних производа. До укупних количина утрошеног сировог млека у производњи свих осталих врста млечних производа, дошло се на тај начин што су појединачно изражене количине сваке врсте млечних производа (павлака, сир, сирни намази, маслац, качакавал, млеко у праху итд.), изражене у килограмима, помножене са тзв. млечним еквивалентима, који у крајњој линији изражавају потребну количину сировог млека, изражену у литрима, неопходну за производњу једног килограма одређене врсте млечног производа (нпр. качакала).

На овај начин презентовани подаци омогућују да се изврши анализа структуре производног асортимана свих 15 млекара обухваћених узорком. Другим речима то значи да се на овај начин може утврдити на који начин је утрошено укупно откупљено сирово млеко, односно који његов део је утрошен за производњу конзумног млека а који део за производњу млечних производа. Поређењем ових података по календарским годинама обухваћених анализом, могу се сагледати не само промене у укупно откупљеним количинама сировог млека и произведеним количинама конзумног млека већ и евентуалне промене у структури производног програма у чијој је производњи оно и утрошено.

Циљ овог дела анализе јесте да се утврде евентуалне промене у пословној политици најзначајнијих млекара у Србији и њихов евентуални утицај на битне промене у структури производње конзумног млека и млечних производа, који би резултирао у повећању произведених количина млечних производа (павлака, сир, сирни намази, маслац, качакавал, млеко у праху итд.) на уштрб произведених количина пастеризованог и стерилизованог млека.

Табела 20. *Агрегатни подаци о структури производње (конзумно млеко и остали млечни производи), у периоду јун – децембар 2009. и 2010. године*

	2009	индекс 2009/2010	2010	индекс 2009/2010
<i>откупљено сирово млеко (за индустријску прераду) агрегатни податак према РСЗ</i>	723,000,000	100	686,000,000	95
<i>јун - децембар (РСЗ)</i>	415,160,000	100	368,732,000	89
<i>откуп сировог млека за период јун-дец за 15 узоркованих млекара</i>	346,628,649	100	325,666,729	94
<i>произведено пастеризовано и стерилизовано млеко за период јун-дец за 15 узоркованих млекара</i>	123,319,398	100	115,715,173	94
<i>произведени остали млечни производи за период јун-дец за 15 узоркованих млекара</i>	223,309,251	100	209,951,556	94

Извор: Калкулације на бази достављених података

Подаци приказани у претходној табели јасно указују на смањење у откупљеним количинама сировог млека од стране анкетираних млекара у 2010. години (325 милиона литара), у односу на 2009. годину (346 милиона литара) и то за читавих 6%, односно 21 милион литара. Занимљиво је међутим, да је у истом временском периоду присутан и истоветни проценат смањења, и када су у питању произведене количине основних категорија производа (конзумног млека и осталих млечних производа), у оквиру производног асортимана ових млекара. Тако на пример, када је реч о конзумном млеку, за разлику од 2009. године када је произведено нешто више од 123 милиона литара ове намирнице, у години која следи његова производња опада за скоро 8 милиона литара, или 6%. Потпуно идентичне промене уочљиве су и када је категорија осталих млечних производа у питању. За производњу укупне количине ових производа у 2010. години утошено је близу 210 милиона литара сировог млека, што је за скоро 14 милиона литара или 6% мања количина сировог млека утрошеног за производњу ове категорије производа.

На основу свега претходно констатованог, лако се може извући закључак да у анализираном временском периоду није дошло ни до каквих промена у структури производног асортимана анализираних млекара збирно посматраних. То другим речима значи, да се пословна политика млекара обухваћених узорком није променила, односно да је смањена количина откупљеног сировог млека утицала да се на потпуно равномеран начин, односно за идентичан проценат, умањи производња обе категорије производа, а без икакве намере да се фаворизује производња било које од њих на уштрб произведених количина оне друге. Овакав закључак изведен на нивоу читавог узорка, ни у којој мери не могу довести у питање незнатне годишње варијације у структури производног асортимана

код појединих млекара које су иначе присутне, а о чему ће више речи бити у наставку текста.

2.2. Структура прерађеног млека (конзумно млеко и млечни производи) по млекарама из одабраног узорка на годишњем нивоу

Са становишта инсталисаних производних капацитета намењених производњи појединих категорија производа са једне, и пословне политике појединих млекара са друге стране, приметне су битне разлике у структури производног асортимана сваке од њих у 2009. години. Једина млекара чију производњу искључиво чине млечни производи је млекара Еко-млек Каоник. С друге стране, једина млекара у чијем производном асортиману конзумно млеко учествује са више од 50% је Нишка млекара. Учешће конзумног млека у структури укупно реализоване производње у распону од 30 до 50% бележе четири највеће млекаре, односно ИМЛЕК, Млекара Суботица, Сомболед и млекара Шабац. Од мањих млекара, овакву структуру производње у овом интервалу имају и млекаре у Великој Плани, Крагујевцу и Лозници.

Најниже учешће конзумног млека у структури производње, уколико се изузме млекара Еко-млек која га уопште не производи, има Кикиндска Индустрија Млека. Све преостале анализиране млекаре у својој пословној политици предност дају асортиману млечних производа, тако да количина произведеног конзумног млека у структури укупне производње, варира у распону од 10% (Лазар Блаце), до 30 (Кућ Company).

Услед чињенице да је целокупни производни асортиман подељен на само две групе производа (конзумно млеко и млечне производе), произилази закључак да учешће млечних производа у структури укупне реализоване производње по појединим млекарама представља разлику између укупно остварене производње (100%) и процента учешћа конзумног млека.

Збирни подаци за узорак у целини, показују да је у 2009. години, од укупно откупљене количине сировог млека (346 милиона литара), за производњу млечних производа утрошено 223 милиона литара или 64,42% што уједно представља и учешће млечних производа у укупној производњи, док је у конзумно млеко прерађено 123 милиона литара, тако да у структури укупне производње оно учествује са 35,58%.

Табела бр. 21 *Структура производног асортимана по појединим млекарама у 2009. години.*

2009. година - збирно	откупљено	конзумно млеко	% конзумно млеко	млечни производи	% млечни производи
ИМЛЕК	х	х	40-50	х	50-60
Млекара Суботица	х	х	30-40	х	60-70
Сомболед	х	х	40-50	х	50-60
Млекара Шабац	х	х	30-40	х	60-70
Млекопродукт, Зрењанин	х	х	10-20	х	80-90

Лазар, Блаце	x	x	10-20	x	80-90
Милкоп, Рашка	x	x	10-20	x	80-90
Нишка млекара	x	x	50-60	x	40-50
Млекара Лозница	x	x	30-40	x	60-70
Млекара Границе	x	x	20-30	x	70-80
Кикиндска индустрија млека	x	x	5-10	x	90-100
Кић Сопрану	x	x	20-30	x	70-80
Младост, Крагујевац	x	x	30-40	x	60-70
Екомлек, Каоник	x	0	0	x	100,00
Млекара Плана	x	x	40-50	x	50-60
Укупно	346.628.649	123.319.398	35,58	223.309.251	64,42

Извор: Калкулације на бази достављених податка

(Подаци из Табеле бр. 21 представљају заштићене податке)

И у 2010. години, млекара са највећим учешћем конзумног млека у структури укупне производње је Нишка млекара. Осим ње, код још две млекаре конзумно млеко има учешће од преко 50% у укупној производњи, и то Млекара Плана и Млекара Лозница. Када је реч о четири највеће млекаре, Сомболед остварује процентуално најнижу производњу конзумног млека. Преостале три највеће млекаре остварују учешће произведеног конзумног млека у укупној производњи на нивоу од око 40%, и то ИМЛЕК, Млекара Шабац, и Млекара Суботица. У интервалу од 30 до 40% учешћа конзумног млека у структури производње су још и Младост из Крагујевца и Кић Сопрану. Све остале млекаре, са становишта учешћа конзумног млека у укупној производњи, варирају од 0-5%, колико бележи Кикиндска Индустрија Млека, до 20-30% код Млекаре Границе. Еко-млек из Каоника и у 2010. години комплетну количину откупљеног сировог млека користи искључиво за производњу млечних производа.

Збирни подаци за узорак у целини који се односе на 2010. годину показују да је, од укупно откупљене количине сировог млека (325 милиона литара), у производњи конзумног млека утрошено близу 116 милиона литара, односно 35,53%, док је остатак од 64,47%, или близу 210 милиона литара потрошено за прераду у млечне производе.

Табела бр. 22 Структура производног асортимана по појединим млекурама у 2010. години.

2010. година - збирно	откупљено	конзумно млеко	% конзумно млеко	млечни производи	% млечни производи
ИМЛЕК	x	x	30-40	x	60-70
Млекара Суботица	x	x	40-50	x	50-60
Сомболед	x	x	30-40	x	60-70
Млекара Шабац	x	x	40-50	x	50-60
Млекопродукт, Зрењанин	x	x	10-20	x	80-90

Лазар, Блаце	x	x	5-10	x	90-100
Милкоп, Рашка	x	x	20-30	x	70-80
Нишка млекара	x	x	60-70	x	30-40
Млекара Лозница	x	x	50-60	x	40-50
Млекара Границе	x	x	20-30	x	70-80
Кикиндска индустрија млека	x	x	0-5	x	90-100
Кић Сомрану	x	x	30-40	x	60-70
Младост, Крагујевац	x	x	30-40	x	60-70
Екомлек, Каоник	x	0	0	x	100
Млекара Плана	x	x	50-60	x	40-60
Укупно	325.666.729	115.715.173	35,53	209.951.556	64,47

Извор: Калкулације на бази достављених податка

(Подаци из Табеле бр. 22 представљају заштићене податке)

2.3. Упоредни преглед структуре прерађеног млека у посматраном периоду

Када је у питању упоредни преглед структуре прерађеног млека у посматраном периоду по појединим учесницима на тржишту, лако се могу уочити варијације, како у апсолутним, тако и у релативним износима по појединим годинама. Од посебног је значаја да се утврди у којој мери, на овај начин приказане промене произведених количина конзумног млека, доводе до промена у структури производног асортимана по појединим млекарама. Такође је неопходно сагледати и на који начин ове индивидуалне варијације утичу на збирне показатеље структуре производног асортимана на нивоу читавог узорка

Табела бр. 23 *Учешће конзумног млека у структури производње и промене у структури производње по појединим млекарама у 2009. и 2010. години*

Млекаре	% конзумног млека у укупној производњи*		разлике у структури 2010/2009	
	2009	2010	апсолутни износ	релативна разлика
ИМЛЕК	x	x		-(0-5)
Млекара Суботица	x	x	x	5-10
Сомболод	x	x	x	-(10-20)
Млекара Шабац	x	x	x	0-5
Млекопродукт, Зрењанин	x	x	x	0-5
Лазар, Блаце	x	x	x	-(0-5)
Милкоп, Рашка	x	x	x	5-10
Нишка млекара	x	x	x	5-10
Млекара Лозница	x	x	x	10-20

Млекара Границе	x	x	x	0-5
Кишиндска индустрија млека	x	x	x	-(0-5)
Киш Сомрану	x	x	x	0-5
Младост, Крагујевац	x	x	x	-(0-5)
Екомлек, Каоник	x	x	x	0
Млекара Плана	x	x	x	5-10
Укупно	35.58	35.53	-7,604,225	-0.05

Извор: Калкулације на бази достављених података

Подаци из Табеле бр. 23 представљају заштићене податке

Највећи пад произведених количина конзумног млека у 2010. у односу на 2009. годину, како у апсолутном износу тако и у стопи учешћа конзумног млека у укупној производњи ХХ бележи Млекара Сомболед. Овај податак указује да је у пословној политици ове млекаре, у овом временском периоду, предност дата производњи млечних производа у односу на производњу конзумног млека.

За разлику од ове млекаре, ИМЛЕК и поред смањења произведених количина конзумног млека успева да скоро у потпуности очува структуру производног асортимана. Учешће конзумног млека у структури производње ове млекаре у 2010. години, у односу на претходну смањује се за само 0-5%, односно са 40-50% на 30-40%. Из ових података може се закључити да је пад произведених количина конзумног млека првенствено условљен смањењем откупљених количина сировог млека, док је пословна политика структуре производног асортимана остала непромењена. У истом периоду највећи раст произведених количина конзумног млека примећује се код Млекаре Милкоп Рашка те се стопа учешћа конзумног млека у укупној производњи повећава са 10-20% на 20-30%). Најизразитију промену у структури производње, у корист конзумног млека, у овом периоду остварује Млекара Лозница, и то са 30-40% на 50-60% из чега јасно произилази да је производњи конзумног млека, у пословној политици ових млекара, дата апсолутна предност.

Такође се може приметити појава код појединих млекара (Млекара Суботица и Млекара Плана), да и поред смањења произведених количина конзумног млека у апсолутним износива, долази до повећања учешћа ове намирнице у укупној структури њихове производње. Тако на пример, у Млекари Суботица и поред смањене количине произведеног конзумног млека за х литара, учешће овог производа у укупно произведеним количинама млека и млечних производа бележи раст односно са 30-40% на 40-50%. И Млекара Плана остварује повећано учешће конзумног млека у структури своје производње са 40-50% на 50-60%), и поред смањења произведених количина конзумног млека у односу на претходну годину. То даље значи да је **пословну политику ових млекара у овом периоду карактерисало опредељење да се услед смањених количина откупљеног сировог млека, производња млечних производа смањи у већем проценту од смањења производње конзумног млека.**

Оно што је међутим са аспекта секторске анализе много значајније, су промене у структури производног асортимана на нивоу читавог одабраног узорка. Из претходно приказане табеле, јасно се види да је у 2010. години количина произведеног конзумног

млека мања за 7,6 милиона литара у односу на претходну годину. И поред тога, до битнијих промена у структури производног асортимана није дошло. Наиме, за разлику од 2009. године када производња конзумног млека у укупно оствареној производњи учествује са 35,58% , у години која следи ово учешће износи 35,53%, или свега 0,05% мање. С обзиром на чињеницу да је количина откупљеног сировог млека у овој календарској години била мања за читавих 21 милион литара, а да је смањење производње конзумног млека износило 7,6 милиона литара или 36,20% укупног смањења откупљених количина, може се лако закључити да се пословна политика млекара базира на одржавању основне пропорције у производном асортиману, која је дефинисана на нивоу учешћа млечних производа у укупној производњи од око 65%, док код конзумног млека ово учешће износи око 35%. Све ово указује да смањење производње конзумног млека, које је довело и до проблема у редовном снабдевању овом намирницом, није било условљено променама пословних политика анализираних млекара у циљу својеврсног притиска на тржиште које би омогућило повећање продајних цена ове намирнице. Са друге стране, постоји потпуно легитиман пословни интерес произвођача млека и млечних производа, да у свом производном асортиману омогуће знатно веће учешће млечних производа, јер се ради о производима вишег степена прераде, који им омогућава њихову продају по знатно вишим продајним ценама у односу на производе нижег степена прераде, што даље доприноси повећању рентабилности пословања ових учесника на тржишту.

V АНАЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД ПОДАТАКА ПО МЛЕКАРАМА

Имајући у виду да су агрегатни подаци који се односе на тржиште откупа сировог млека и тржиште прераде млека и млечних производа, исказани кроз структуру производног асортимана анализирани у претходном делу, у овом делу ћемо се посебно осврнути на аналитичке податке које су млекаре појединачно достављале Комисији за заштиту конкуренције а првенствено се тичу месечних варијација у откупљеним количинама млека и променама нивоа откупних цена сировог млека, затим на структуру производње када је у питању пастеризовано и стерилизовано млеко са једне и остали млечни производи са друге стране. Најзад, биће речи и о променама у структури производног асортимана у релевантном анализираном периоду (уколико их је било), у смислу увођења нових или престанка производње постојећих производа, као и начина на који анкетиране млекаре врше дистрибуцију својих производа, односно да ли располажу са сопственом дистрибутивном мрежом и уколико располажу, презентацијом података о капацитетима тих мрежа.

1. Количине и цене откупљеног млека

У тачки 2.1. секторске анализе обрађени су агрегатни подаци о откупљеним количинама млека у периоду јун – децембар 2009 и 2010. године за сваку млеку на годишњем нивоу, док је у овом делу дат посебан осврт на податке о откупљеним количинама као и просечним пондерисаним ценама по млекурама и то **на месечном нивоу**. Као што је приказано у табели бр. 5. у тачки 2.1., агрегатно смањење количине откупљеног млека у 2010. години у односу на 2009. годину износило је на нивоу свих млекара 6,05%. Посматрано по млекурама, највећи пад у откупљеним количинама сировог млека у релативном износу имала је Млекура Суботица са падом у откупу од скоро 20%, затим Сомболед који је откуп смањивао за 15,66%, Млекура Плана са откупом мањим око 13% и Млекура Лозница са откупом мањим око 10% у односу на 2009. годину. Само је код Млекуре Милкоп, Рашка повећан откуп сировог млека у 2010. години у односу на 2009. годину и то у износу 13%.

У наставку анализе за сваку млекуру појединачно, детаљно су обрађени сви достављени подаци о откупљеним количинама по месецима, откупним ценама, појединачно по класама и просечним откупним ценама (уколико се млеко меша и сједињено користи за производњу), количинама и ценама увозног млека. Вршена су упоређивања по месецима и годинама у релативним и апсолутним износима. Имајући у виду да се ради о заштићеним подацима, даље публикавање извршених анализа вршиће се у контакту са млекурама којима су послати захтеви за изјашњење у циљу обелодањивања резултата до којих се дошло секторском анализом.

XX

2. Структура прерађеног млека по млекарима на месечном нивоу и учешће појединих група производа у укупној количини откупљеног млека

У делу IV тачка 2. секторске анализе дат је преглед количине и учешћа произведеног пастеризованог и стерилизованог млека у укупно откупљеним количинама сировог млека у периоду јун – децембар 2009 и 2010. године за сваку млеку појединачно на годишњем нивоу. Према подацима из табеле бр. 23 (стр. 48), агрегатно посматрано, количина произведеног конзумног млека у укупно откупљеним количинама сировог млека у анализираном периоду разликује се свега 0.05%. Уколико податке посматрамо по млекарима, у одређеним млекарима постоје значајне промене у учешћу конзумног млека у производном асортиману у 2010. у односу на 2009. годину. Тако на пример код Млекуре Сомболед у 2009. години производња конзумног млека учествује са 45,36% у укупној производњи али се наредне године поменуто учешће смањује на 31,56% док је Млекура Лозница повећала производњу конзумног млека у 2010. години која је у односу на укупан производни асортиман порасла са 35,83% на 51,26%. Преглед по млекарима дат је у наставку текста са подацима разрађеним на месечном нивоу.

У даљем наставку анализе за сваку млеку појединачно и детаљно обрађени су подаци о количинама произведеног пастеризованог и стерилизованог млека, млеку утрошеном за производњу млечних производа, подаци о променама у асортиману, начину дистрибуције производа (да ли располаже или не сопственом дистрибутивном мрежом). Вршена су упоређивања по месецима и годинама у релативним и апсолутним износима. Имајући у виду да се ради о заштићеним подацима, даље публикување извршених анализа вршиће се у контакту са млекарима којима су послати захтеви за изјашњење у циљу обелодањивања резултата до којих се дошло секторском анализом.

XX

VI ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

На основу прикупљених података и анализе стања конкуренције на тржишту откупа сировог крављег млека и производње и прераде млека и млечних производа у Републици Србији у периоду јун - децембар 2009 и 2010. године, Комисија је извела следеће закључке и донела следеће препоруке:

1. Са становишта предмета и циљева израде секторске анализе, а у циљу добијања што поузданијих, валидних показатеља, било је неопходно најпре проверити **репрезентативност одабраног узорка**. У том смислу, Комисија је показатеље о тржишном учешћу анкетираних млекара у укупно откупљеним количинама сировог млека намењеног даљој индустријској преради, ставила у однос са агрегатним показатељима ових количина на територији Републике Србије, добијених од Републичког завода за статистику и Привредне коморе Србије. Учешће 15 анкетираних млекара у укупним количинама откупљеног сировог млека у анализираном периоду јун – децембар 2009. године износи нешто изнад 83%, а годину дана касније оно достиже вредност од преко 88%, чиме се у потпуности потврдио високи степен репрезентативности одабраног узорка, а самим тим и ниво поузданости резултата и закључака предметне анализе.
2. Производња млека у Републици Србији представља једну од најзначајнијих грана пољопривреде, о чему најбоље говоре и подаци о учешћу производње млека у укупној вредности националног производа оствареног у сектору пољопривреде. Осим тога ради се о стратешки важном прехранбеном производу, како са становишта задовољења потреба финалне потрошње, тако и у области даље индустријске потрошње, односно прераде. Даљом прерадом млека у конзумно млеко и млечне производе долази до вишеструког повећања, на овај начин изражене годишње вредности националног производа оствареног у овом сектору привреде.
3. У последњих десет година примарна производња сировог млека намењеног људској исхрани у Републици Србији не бележи битнија одступања. Основни проблеми везани за сам процес производње млека огледају се у томе што се ради о уситњеној и неорганизованој производњи коју карактерише изузетно велики број пољопривредних домаћинстава са малим бројем крава по домаћинству. Овоме треба додати и чињеницу да постојећи „расни састав“ крава није задовољавајући, и да је просечан принос по крави, (тзв. „млечност“) и до три пута мањи од просечних величина које се остварују у земаљама ЕУ. Осим тога уочљив је тренд смањења броја пољопривредних домаћинстава, али и броја крава и стеоних јуница. Са друге стране, подаци о стабилној, количински израженој, примарној производњи млека намењеног људској исхрани, потврђују позитиван али изузетно спор правац промена са

становишта побољшања „расног састава“ крава али и тренд укрупњавања пољопривредних газдинстава у својству примарних произвођача. И поред оваквог тренда промена, може се закључити да ову привредну грану и даље карактерише изузетно уситњена и неорганизована производња, што резултира да је на страни понуде сировог млека присутан велики број малих индивидуалних произвођача. Насупрот њима, на страни тражње за овом сировином постоји високо концентрисано тржиште прерађивача млека.

4. И поред стабилне примарне производње, тржиште производње сировог крављег млека се одликује изузетно ниским учешћем сировог млека откупљеног у циљу даље индустријске прераде у односу на укупно произведене (помужене) количине. Неформално тржиште млека, које обухвата млеко утрошено у тзв. „остале намене“, има висок удео на укупном тржишту помуженог сировог млека у Србији. Овај проценат је изузетно велики и самим тим представља отежавајућу околност приликом контроле безбедности и квалитета сировог млека. Ова околност у великој мери успорава и процес прилагођавања заједничкој аграрној политици ЕУ и приступ средствима из фондова за развој пољопривреде ове међународне организације.
5. Политика премија исплаћиваних примарним произвођачима сировог млека, током анализираног периода, била је подложна великим променама и у току само једне календарске године. Произвођачи сировог млека били су препуштени великој непредвидивости, а самим тим и немогућности краткорочног и дугорочног планирања произвођачке активности и прихода од такве активности. Све ово је за директну последицу имало и смањење броја крава, али и количину млека коју су примарни произвођачи били спремни да понуде на тржишту откупа сировог млека намењеног даљој индустријској преради.
6. Свака држава мерама аграрне политике планира развој ове осетљиве производње и утиче на њега различитим подстицајним мерама (премије за млеко и извозне субвенције) са једне, али истовремено и одговарајућим структурним мерама (подршка подизању млекарских фарми, измене у структури расног састава, набавка опреме) са друге стране, са циљем да се квалитет сточног фонда одржи и побољша. С тим у вези неопходно је обезбедити дугорочну стабилност, па самим тим и предвидивост мера аграрне политике, која ће обезбедити могућност адекватног планирања пословања учесника на тржишту производње млека као стратешки важног производа. Оваква аграрна политика би на дужи рок допринела већој заштити примарних произвођача млека, имајући у виду да се чак ни развијене земље у ЕУ нису одрекле субвенција у овој грани. Поред незадовољства примарних произвођача млека нивоом откупних цена и системом премија, на смањење количина млека на тржишту откупа сировог млека у још већој мери утицали су и следећи фактори: значајно повећање цена сточне хране, који је уследио као последица раста цена свих пољопривредних производа на светском тржишту, што је у великој мери утицало на битно повећање извоза ових

производа, и смањења понуђених количина на домаћем тржишту, као и раст цена основних енергената. Ипак, несумњиво највећи разлог смањења понуђених количина сировог млека у анализираном периоду, лежи првенствено у изузетно неповољним климатским условима у 2010. години. Током летњих месеци забележен је изузетно дуги сушни период, са изузетно високим температурама које су у великој мери уништиле природне пашњаке. Све се то затим даље одrazilо и на квалитет испаше крава и количину и квалитет помуженог млека. Сви претходно набројани фактори су у великој мери утицали на драстично повећање трошкова узгоја крава и производње сировог млека и довели до економске неисплативости ове пословне активности, што је даље резултирало у продаји сточног фонда кланицама. И поред сличних климатских услова и у земљама у окружењу, мере аграрне политике и политике премија успевале су да понуђене количине сировог млека на тржишту откупа остану стабилне као и откупна цена ове сировине, уз незнатне разлике у распону између најнижих и највиших откупних цена. Овакве мере би и на домаћем тржишту имале дугорочне позитивне резултате на производњу и откуп сировог млека произведеног у Србији, чиме би се увоз ове сировине из земаља у окружењу, и без увођења царинских оптерећења учинио економски неисплативим.

7. Осим тога присутан је и проблем контроле квалитета млека произведеног на више десетина хиљада локацијски врло удаљених места, која се међусобно и те како разликују са становишта квалитета испаше и исхране крава, што у крајњој мери резултира и у количини и квалитету добијеног млека. Окончање пројекта којим је предвиђено отварање националне лабораторије за испитивање квалитета откупљеног млека намењеног даљој индустријској преради, у битној мери може позитивно утицати на примарне произвођаче млека и омогућити даљи позитиван правац развоја ове делатности. Постојање овакве лабораторије би, поред повећања степена контроле безбедности и квалитета сировог млека, омогућило и даља побољшања у политици премирања млека где би осим количине млека, која је до сада била једини критеријум за добијање премија, и квалитет испорученог млека утицао на висину и износ премија. Најзад, могућност провере квалитета сировог млека намењеног даљој индустријској преради у независној лабораторији би у великој мери смањило потенцијалну опасност од условљавања пољопривредних произвођача сировог млека од стране највећих индустријских прерађивача млека и млечних производа, који у овом моменту једини располажу оваквом лабораторијом.
8. У прилог претходно изнетом говоре и наредне специфичности тржишта откупа сировог млека у Републици Србији. И државне субвенције (укључујући и премије), и пондерисане просечне откупне цене млека по литру су много ниже у односу на друге државе у региону. Истовремено распон између најниже и највише откупне цене млека у Србији је много израженији у односу на земље региона. Све ово проистиче као последица атомизираних производње међусобно неповезаних и неорганизованих произвођачима, која

им не омогућава било какву „преговарачку моћ“ код уговарања откупних цена са млекарама.

9. Оно што посебно карактерише тржиште откупа сировог млека намењеног даљој индустријској преради у односу на нека друга, јесте изразито ниска еластичност, како на страни понуде, тако и на страни тражње. И док је на страни понуде ова нееластичност резултат специфичности производње и немогућности већих повећања или смањења произведених количина у кратком временском року (просечан период сазревања стеоних јуница износи три године), са друге стране стабилна и нееластична тражња за сировим млеком, као основном сировином у производно-технолошком процесу, је у основи детерминисана инсталисаним прерађивачким капацитетима млекара.
10. Када је реч о сезонским варијацијама, посматрајући десетогодишњи просек, такође се може увидети да се максималне количине сировог млека откупљују током периода мај – јун, док се месец новембар, у читавом низу календарских година, појављује као период са апсолутним минимумом откупљеног млека. На идентичне сезонске варијације указују и откупне цене сировог млека, које насупрот откупљеним количинама, свој максимум бележе крајем године (новембар – децембар), када је понуда на најнижем нивоу док су најниже управо у периоду мај – јули када је понуда сировог млека највећа. Потпуно су другачији узроци месечних одступања током календарске године, која настају првенствено услед разлика у квалитету исхране крава током зимских месеци (јачина и дужина трајања зиме), климатских фактора који утичу на квалитет испаше током пролећа и лета итд.
11. Са друге стране, на страни тражње на тржишту откупа сировог млека, откупљивачи млека су заинтересовани да основну сировину коју даље прерађују, откупе по што нижим ценама а што је могуће бољег квалитета. Поред уситњености производње и високог степена концентрације на страни тражње, њима у прилог иде и чињеница да примарни произвођачи нису у могућности да у независним лабораторијама провере исправност налаза квалитета предатог млека, од кога зависи и висина откупних цена, а које се по правилу врши у лабораторијама које припадају самим откупљивачима, односно млекарама. Последица овакве неадекватне структуре тржишта откупа млека је управо изузетно велики и економски неоправдани распон између највиших и најнижих откупних цена млека исте класе. Овакво асиметрично тржиште није у могућности да допринесе уравнотежењу понуде и тражње дуж читавог производно-прерађивачког ланца, што би даље резултирало у смањењу распона између највиших и најнижих откупних цена сировог млека.

12. Услед чињенице да је у посматраном периоду, због дејства претходно набројаних и образложених фактора, дошло до битног смањења понуђених количина сировог млека на домаћем тржишту, јавила се потреба за интервентним увозом ове сировине упркос знатно вишим откупним ценама. Узимајући у обзир висину цене увозног сировог млека можемо закључити да економска рачуница прерађивача на домаћем тржишту никако не иде у прилог куповини сировог млека из увоза. Једини закључак који се намеће је да је ова куповина оправдана уколико на домаћем тржишту није могуће купити потребну количину сировог млека одговарајућег квалитета од домаћих примарних произвођача. У том случају произвођач врши интервентни увоз, а све у циљу одржања степена искоришћености производних капацитета и нивоа производње, чиме се спречава пораст фиксних трошкова по јединици производа. Једини неповољни ефекат по произвођаче је повећање варијабилних трошкова производње који проистичу из набавке скупље сировине. Јачина и степен овог ефекта су у директној сразмери са учешћем увозног сировог млека у укупним количинама ове сировине неопходне за месечну производњу. У коначном билансу међутим, повећање варијабилних трошкова производње има мањи негативан утицај на рентабилност пословања учесника на тржишту од смањења степена искоришћености производних капацитета. Ово из разлога што смањење степена искоришћености производних капацитета, поред повећања износа фиксних трошкова по јединици производа, што утиче на повећање цене коштања млека и млечних производа, може да доведе и до пораста продајних цена ових производа. Истовремено, као последица већег смањења произведених количина млека и млечних производа намењених продаји на тржишту, у односу на ниво повећања продајних цена ових производа, долази и до смањења прихода од продаје што директно утиче на степен рентабилности пословања учесника на тржишту. Са друге стране услед чињенице да је укупна количина помуженог крављег млека у 2010. години незнатно мања у односу на претходну, тешко је поверовати да је недостатак сировог млека одговарајућег квалитета на страни понуде „принудио“ прерађиваче на увоз 50% скупље сировине. Много је вероватније да због ниских откупних цена ове сировине његови произвођачи нису били мотивисани да сирово млеко понуде прерађивачима. Наиме, у овој ситуацији, под претпоставком постојања довољних количина квалитетног сировог млека на страни понуде, прерађивачи су имали могућност избора између увоза скупље сировине и уговорања виших откупних цена сировог млека са њиховим произвођачима. Очигледно је да се пословна политика прерађивача определила за увозну варијанту у случају две млекаре које су увозиле млеко док су остале анализиране млекаре откупљивале сирово млеко на домаћем тржишту.
13. Према агрегатним подацима о сектору млекарства у Србији објављеним у Закључку о усвајању националног програма за пољопривреду од 2010. до 2012. године наведен је податак да је у Србији регистровано 201 млекара. Од тога је :

- 29 индустријских млекара са дневним прерађивачким капацитетима од преко 20.000 литара млека (у ову групу по наведеном критеријуму спада свих 15 млекара које су анализирани), или 15% од укупног броја млекара, а код којих је степен искоришћености капацитета око 90%,
- 97 млекара односно 48% од укупног броја, чине млекаре са средњим капацитетима прераде до 20.000 литара млека дневно којима је искоришћеност инсталисаних капацитета на врло ниском нивоу од 6% док је
- 75 малих занатских млекара односно 37% од укупног броја млекара, чине млекаре којима је дневни капацитет прераде до 3.000 литара а степен искоришћености капацитета на забрињавајућих 4%.

14. На основу претходно исказаних података, може се извући закључак да се просечна искоришћеност капацитета регистрованих млекара у анализираном периоду, кретала на нивоу од око 60%. За очекивати је да ће доћи до смањења броја активних млекара и да ће опстати искључиво оне које својим обимом и/или квалитетом производа буду у стању да остваре профит. Само даљим инвестирањем средстава, у циљу прилагођавања стандардима ЕУ, повећаће се конкурентна способност ових учесника, као на домаћем, тако и на тзв. „извозним тржиштима“.
15. Уколико посматрамо структуру инсталисаних капацитета са становишта производног асортимана финалних производа, можемо уочити неколико основних различитих врста капацитета за прераду сировог млека и то: капацитете за производњу пастеризованог и стерилизованог млека (тзв. конзумно млеко), капацитете за производњу ферментисаних производа (јогурт, павлака, кисело млеко итд.), и најзад капацитете за производњу чврстих млечних производа (сирева, маслаца и млека у праху). Структура прераде млека указује на различиту пословну оријентисаност млекара ка одређеним типовима производа. У највећем броју посматраних млекара производни капацитети су претежно оријентисани на производњу ферментисаних млечних производа (јогурт, павлака, кисело млеко итд.), и производњу чврстих млечних производа (сиреви, павлаке, намази, маслац, млеко у праху итд.), док је производња течних млечних производа, односно конзумног млека (пастеризованог и стерилизованог млека), значајно мања. И на тржишту производње млека и млечних производа, присутан је висок степен концентрације тржишног учешћа највећих прерађивача. Ради се о „пресликаној стању“ са тржишта откупа сировог млека, услед чињенице да се највећи откупљивачи сировог млека уједно јављају и као највећи произвођачи финалних производа (конзумног млека и млечних производа).
16. Од још већег значаја била је анализа структуре производног асортимана свих 15 млекара обухваћених узорком. Основни циљ овог дела анализе је био да се утврди на који начин је утрошено укупно откупљено сирово млеко, односно који је његов део утрошен за производњу конзумног млека а који део за производњу свих осталих млечних производа. Поређењем ових података по календарским годинама обухваћених анализом, могу се сагледати не само

промене у укупно откупљеним количинама сировог млека и произведеним количинама конзумног млека већ и евентуалне промене у структури производног програма у чијој је производњи оно и утрошено. Самим тим могле би се уочити и евентуалне промене у пословној политици најзначајнијих млекара, које би резултирале у повећању произведених количина млечних производа (павлака, сир, сирни намази, маслац, качакаваљ, млеко у праху итд.) на уштрб произведених количина пастеризованог и стерилизованог млека.

17. На основу извршене анализе, лако се може извући закључак да у релевантном временском периоду није дошло ни до каквих промена у структури производног асортимана анализираних млекара збирно посматраних. То другим речима значи, да се пословна политика млекара обухваћених узорком није променила, односно да је смањена количина откупљеног сировог млека утицала да се на потпуно равномеран начин, односно за идентичан проценат, умањи производња обе категорије производа, а без икакве намере да се фаворизује производња било које од њих на уштрб произведених количина оне друге. Овакав закључак изведен на нивоу читавог узорка, ни у којој мери не могу довести у питање незнатне годишње варијације у структури производног асортимана код појединих млекара које су иначе присутне.

18. Све ово указује да смањење производње конзумног млека, које је довело и до проблема у редовном снабдевању овом намирницом, није била условљена променама пословних политика анализираних млекара у циљу својеврсног притиска на тржиште које би омогућило повећање продајних цена ове намирнице. Са друге стране, постоји потпуно оправдан пословни интерес произвођача млека и млечних производа, да у свом производном асортиману омогуће знатно веће учешће млечних производа, јер се ради о производима вишег степена прераде, који им омогућава њихову продају по знатно вишим продајним ценама у односу на производе нижег степена прераде, што даље доприноси повећању рентабилности пословања ових учесника на тржишту.

19. Комисија на основу свих чињеница и констатација претходно изнетих, доноси и следеће препоруке:

- Континуираност праћења посматраног сектора захтева свеобухватну и ажурирану базу података, која у овом тренутку као таква не постоји. Први степен прикупљања и обраде података је тек у фази откупљених количина сировог млека од стране млекара, док се целокупна разлика у количини помуженог сировог крављег млека и откупљеног млека у циљу даље индустријске прераде третира као млеко утрошено на тзв „неформалном тржишту. Услед тога, учешће тзв „неформалног тржишта млека је необјашњиво високо и без икакве могућности контроле. Ниво прикупљања и обраде података би требао бити знатно ефикаснији и организованији.

- Установљење националне лабораторије за контролу млека би између осталог омогућило државној статистици и другим државним органима прецизне и квалитетне податке који су од значаја за све сегмента праћења, усмеравања

развоја и отклањања неправилности у развоју сектора млекарства, који се тичу свих учесника на овом тржишту.

- На овај начин прикупљена и обрађена квалитетна база података у великој мери може допринети креирању ефикасне државне аграрне политике на кратки, средњи и дуги рок.